

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pojetí kauzality u Davida Huma
David Hume's analysis of causality

Bc. Martin Pakandl

Vedoucí práce: Mgr. David Rybák, Ph.D.
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: N FILET

2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Pojetí kauzality u Davida Huma“ vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21.03.2019

.....

Podpis

V této části bych rád poděkoval Mgr. Davidu Rybákovi, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky, vstřícnost a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

Anotace

V této diplomové práci se budeme zabývat pojetím kauzality v díle skotského novověkého filosofa Davida Huma. Hlavní oblastí našeho zkoumání bude snaha objasnit, jak dochází v lidském poznání k přesvědčení, že dva od sebe časově a prostorově oddělené jevy jsou vzájemně propojené na základě vztahu příčiny a účinku, tedy kauzality. Cílem práce bude vyjasnit autorovo stanovisko, že tento vztah má svůj původ ve zvyku, a nemůže tak být považován za bezproblémově přijatelný základ vědeckého bádání. K tomu bude zapotřebí uvést čtenáře do teorie poznání vycházející z empirické tradice, kterou Hume ve svém díle rozvíjí. Stěžejní pro nás budou díla *Zkoumání o lidském rozumu* a *Pojednání o lidské přirozenosti*.

Klíčová slova

Hume, kauzalita, novověká filosofie, epistemologie, skepticismus, empirismus, pravděpodobnost, náhoda, impresse, ideje, filosofie vědy

Annotation

This diploma thesis investigates the conception of causality in the work of the Scottish philosopher David Hume. The main area of our research is to clarify how human knowledge is convinced that two phenomena that are temporally and spatially separated from each other are related on the cause-effect relation basis, causality. The aim of the work is to explain the author's statement that this relation comes from custom and cannot be considered as generally valid and incontestable. To do this, there is a need for introduction to the theoretical background from which the author approaches.

Keywords

Hume, causality, modern philosophy, epistemology, scepticism, empiricism, probability, chance, impressions, ideas, philosophy of science

ABSTRAKT

Tato diplomová práce je zaměřena na pojetí kauzality u skotského filosofa Davida Huma. Stěžejní pro nás budou jeho dvě díla: *Zkoumání o lidském rozumu* a *Pojednání o lidské přirozenosti*. Na začátku v krátkosti uvedu čtenáře do intelektuálního prostředí novověké filosofie, která zásadním způsobem ovlivnila způsob, jakým Hume přistupuje k problematice vztahu příčiny a účinku. Především nás v tomto ohledu budou zajímat rozpory mezi racionalistickou a empirickou teorií poznání.

V další části se budeme zabývat tím, jak nahlíží na možnosti lidského poznání sám Hume. Bude to pro nás důležité především z toho důvodu, že se díky tomu naučíme používat terminologii, se kterou se setkáme dále při rozboru vztahu příčinnosti. Klíčovou úlohu zde má teorie idejí, jejíž základní premisou je, že všechny obsahy naší mysli mají svůj původ ve zkušenosti. Prvně se vyskytnuvší percepce nazývá impresemi, jejich následné kopie, s nimiž pracuje naše mysl, pak idejemi. Ideje jsou zpracovány dvěma mohoucnostmi – pamětí a obrazností.

Dále nás bude zajímat rozdělení předmětů lidského poznání na dvě základní kategorie, a to na vztahy idejí a faktické okolnosti. Zaměříme se především na analýzu faktických okolností, protože ty vyjadřují závěry, které činíme o světě kolem nás a jsou založené na předpokládaném kauzálním vztahu mezi předměty. Jelikož je Hume empirikem, hledá ve zkušenosti zdroj samotné ideje kauzality. Zjišťuje, že v předmětech samých ji nalézt nemůžeme, ale že vyvstává jako výsledek společného působení několika základních vztahů, které nalzáme mezi obsahy naší mysli. Tyto vztahy jsou celkem čtyři, a to soumeznost, časová předchůdnost příčinou před účinkem, stálém sdružení a nutném spojení. Podrobně jsou rozebrány v čtvrté kapitole.

Hume je znám tím, že často problematizoval teze, které ostatní myslitelé i běžné obyvatelstvo považovalo za samozřejmé. Jednou z nich je ta, že vše, co začne existovat, musí mít příčinu své existence. Autor dochází k přesvědčení, že nic takového nelze nikdy bezpodmínečně dokázat. Argumentace, která za tím stojí, bude podrobně objasněna taktéž ve čtvrté kapitole.

Další otázkou je, jak dochází v našem vědomí k přesvědčení, že dva vzájemně odlišné jevy jsou kauzálně spojené. Postupně zjišťujeme, že paměť ani rozum nám takový závěr neumožňuje učinit. Teprve ustálený zvyk založený na stálém sdružení předmětů nám poskytuje nástroj, jímž to můžeme objasnit.

Závěrečná část je věnována současným trendům v interpretaci ideje nutného spojení. Popisuji v ní tři myšlenkové směry, kterým se dostává největšího prostoru, a to teorii tradiční, projektivistické a skepticky-realistické. Doufám, že tato diplomová práce napomůže k porozumění jedné z nejlivnějších teorií kauzality v historii filosofie.

ABSTRACT

This diploma thesis is focused on David Hume's analysis of causality. The two major philosophical works about this topic are *A Treatise of Human Nature* and *Enquiries concerning Human Understanding*. The first chapter is about intellectual background which Hume came from when he is dealing with cause-effect problem. At that time there were two main epistemological theories: rationalism and empirism. Both will be discuss there.

The next chapter is about Hume's way of thinking about human understanding. This chapter is important for us beacuse there are many terms which will be useful for understanding causality. Crucial role plays The Theory of Ideas, according to each content of a mind has a source in experience. The first perceptions are called impresions and their copies are called ideas. Ideas are processed by memory and imagination.

There are two categories of contents of human understanding: relations of ideas and matters of facts. We will focus on matters of facts because they are based on causality. Hume as a empirist is searching for a source of idea of causality in our experience. He finds out that we cant find it in objects of our minds themselves, but is based on relations among them. These relations are: contiguity, constant conjunction, priority of time in the cause before the effect and necessary connexion. They will be examine in thirt chapter.

Hume is well-known for criticism of principles, which are taken as self-evident. One of them is „Whatever Begins to Exist Must Have a Cause of Existence.“ The author is coming with conclusion that something like that cant be prove with certainty. Argumentation behind it is in chapter three.

The next important question is why is our mind convinced that two separate events are based on causal-effect relation. Neither memory or reason themselves are capable of that. Only custom of seeing constant conjunction of objects can help us to figure it out.

The final chapter is about current trends in interpretations of idea of necessary connexion. I examine three different perspectives on this topis: the traditional interpretation, projectivism and sceptical realism. I hope this diploma thesis will help to understand one of the most famous theory of causality in history of Philosophy.

Obsah

Úvod	10
1 David Hume: filosof, který zůstal nepochopen	12
2 Duch doby aneb náčrt novověké metafyziky	15
2.1 Metafyzika jako věda.....	15
2.2 Novověká metafyzika	18
2.2.1 Racionalismus René Descarta.....	18
2.2.2 Empirismus v podání Johna Locka, George Berkeleyho a Davida Huma.....	24
3 Teorie idejí.....	30
3.1 Rozdělení percepčí: imprese a ideje.....	30
3.2 Jednoduché a složené percepce.....	31
3.3 Princip kopírování (The copy principle).....	33
3.4 Ideje paměti a obraznosti.....	35
3.5 Asociace idejí.....	36
4 Kausalita v pojetí Davida Huma.....	39
4.1 Předměty lidského poznání: vztahy idejí a faktické okolnosti.....	40
4.1.2 Evidence faktických okolností na základě kauzální interference	42
4.3 Epistemologické předpoklady zkoumání kauzality.....	44
4.4 vztahy přirozené a filosofické.....	46
4.5 Kausalita jako vztah filosofický.....	50
4.5.1 Principy kauzální interference	51
4.5.2 Proč je příčina vždy nutná?.....	54
4.5.3 Úloha rozumu	58
4.5.4 Víra	60
4.5.5 Zvyk.....	62
4.6 Vědění a pravděpodobnost.....	67

4.7 Idea nutného spojení.....	68
4.7.1 Současné intepretace Humova pojetí ideje nutného spojení	74
4.8 Dvojí definice příčiny a účinku.....	76
Závěr	79
Seznam použité literatury	81

Úvod

Mnozí z nás v sobě nosí nějakou utkvělou myšlenku, která se v nás rodí již v útlém věku a postupně nabývá různých podob. Přistupujeme k ní jako sochař ke svému dílu. Nahlížíme na ni ze všech stran, uvažujeme, zda ji něco nechybí či naopak nepřebývá. Občas nás napadne, zda má vůbec smysl se jí věnovat. Ona se však nedá, stále nás dráždí a nenechá nás ani klidně spát. U mě je to myšlenka kauzálního působení, tedy vztahu mezi příčinami a účinky. Jako dítě jsem se celé hodiny zamýšlel nad tím, zda by bylo možné vytvořit zařízení, jež by v jeden okamžik zachytilo všechny probíhající jevy našeho světa a na základě toho odvodilo budoucí děje. Obě možné odpovědi se mi zdály děsivé.

Buď by teoreticky něco takového bylo možné, pak by to znamenalo, že žijeme v čistě deterministickém prostředí a naše chování je jen výsledkem fyzikálních procesů, které na nás působí. Z toho číší chlad a jistá nesmyslnost samotného bytí. Pokud by to však možné nebylo, znamenalo by to nemožnost nikdy přesně zachytit skutečnost. Naše vědění by tak bylo odsouzeno zůstat vždy neúplné, nepřesné. Buď tedy žijeme ve světě, který je předpřipravený a jevy v něm se odvíjejí na základě nutnosti nebo ve světě, v němž nikdy nebudeme moci s jistotou nic poznat.

Při studiu na pedagogické fakultě jsem se seznámil s prací filosofa, jež mi ukázala, že mnohé předpoklady, na nichž jsem tyto úvahy rozvíjel, jsem nechával neproblematizované a chápal je jako samozřejmé. Zjistil jsem, že obtiže přicházejí již se samotnou snahou přesně kauzální vztah definovat a charakterizovat jeho základní znaky. O řád náročnější je pak otázka, zda mu můžeme připsat ontologický status, tedy že existuje nezávisle na lidském vědomí, či jde jen o produkt našeho myšlení vycházející z pozorování stálého sdružení obdobných událostí.

Zmíněným filosofem byl skotský empirik David Hume a jeho práce Zkoumání lidského rozumu. Díky ní jsem získal větší vhled do zmíněné problematiky. Uvědomil jsem si, jak moc je naše poznání omezené zkušeností, a jak ta sama má povahu velmi nejistou. Hlavní bylo však uvědomění, že naše soudy o kauzálním propojení jevů často nepocházejí z rozumových úvah, ale ze zvyku, který je provázán vírou v objektivně existující síly nacházející se za hranicí našeho vědomí.

Výběr tématu pro diplomovou práci byl tak pro mě značně usnadněn. Mým cílem je v tomto textu srozumitelně a přehledně vysvětlit základní koncepty týkající se pojetí kauzality v díle Davida Huma. K tomu bude zapotřebí nejdříve popsat epistemologická východiska, z nichž vychází, především pak uhlavný kámen veškerého jeho bádání, kterým je teorie idejí a s ním související princip kopírování. Dále nás bude zajímat paměť a představivost, dvě mohoucnosti naší mysli, které nám umožňují pracovat s materiálem získaným smyslovými vjemy. Na základě toho lépe pochopíme teorii asociace idejí, vysvětlující způsob, jímž jsou k sobě spojovány obsahy naší mysli. Touto cestou se konečně dostaneme k hlavnímu tématu předkládaného textu, kterým je kauzalita samotná.

Originálnost svého snažení vidím v tom, že se pokusím spojit četbu původní literatury s komentáři významných znalců Humova díla a k tomu v určitých částech vyjadřovat výsledky svého vlastního bádání na tomto poli. Zatím jsem nenašel v českém prostředí text, který by takto rozsáhle pojednával o tomto klíčovém bodu skotského autora. Vycházím při tom v první řadě z jeho dvou spisů – Pojednání o lidské přirozenosti a Zkoumání o lidském rozumu. Existuje nespočet rozdílů, které se mezi těmito díly nachází, přesto se mi při jejich četbě zdálo, že hlavní autorovy intence v nich zůstávají takřka totožné. Pojednání je náročnější na četbu a snáze se v něm nacházejí nepřesnosti. Zkoumání je sice čtivější, avšak chybí v něm některé podstatné koncepty, zvláště pak teorie přirozených a filosofických vztahů. Proto se pokusím vybrat pro naše záměry to nejdůležitější z obou z nich.

Ze sekundární literatury v českém jazyce považují za nejpřínosnější práci David Hume a jeho teorie vědění od Zdeňka Novotného. V anglosaském prostředí zůstává nepřekonané dílo od Beebee Helen s názvem Hume on Causation. Dále cituji převážně z odborných článků. Za zvláště zajímavý příspěvek považuji práci od Henry Allisona, v níž se zaměřil na jednu z nejvíce kritizovaných Humeových tezí, podle níž není v našich silách dokázat, že vše existující musí mít příčinu své vlastní existence.

1 David Hume: filosof, který zůstal nepochopen

Snažil-li bych se jednou větou popsat Davida Huma, nazval bych ho filosofem, který zůstal nepochopen. Nedílnou součástí tradice filosofického bádání totiž vždy byly a stále jsou snahy zařadit význačné myslitele do jasně vymezených přihrádek, obsahující nejdůležitější momenty jejich zkoumání a informace o jejich místě v historii – roku narození, bydlišti, práci, osobním životě a díle. Pakliže bychom na to měli náladu, mohli bychom se do této přihrádky podívat a připomenout si to podstatné. Tato přihrádka by se nacházela mezi přihrádkami dalšími, s nimiž bychom ji mohli porovnávat, hodnotit, zkoumat rozdíly a podobnosti. Myšlenky Davida Humea se však tomuto přístupu brání. Přestože to za několik let bude již čtvrt milénia, co zemřel, stále se vedou spory o to, co vlastně tvrdil a jaké pozice zastával. Jím napsané spisy působí nejednoznačně, často jako by si protiřečily a neustále dráždí čtenáře tím, jak jsou v nich podryvaný obecně přijímané představy o těch nejzákladnějších kategoriích lidského myšlení, ať se jedná o prostor, čas, substancialitu nebo právě kauzalitu, jež je hlavním tématem této diplomové práce.

Znalec Humova díla, Selby-Bigge, to vyjadřuje následovně: „*Humovy filosofické spisy je třeba číst s velkou opatrností. Zvláště stránky Treatisu (Pojednání) jsou velmi obsažné a Hume v nich říká mnoho různých věcí mnoha různými způsoby a v tolika různých souvislostech a s takovou lhostejností k tomu, co říkal dříve, že je obtížné říci, co přesně vlastně tvrdí nebo netvrdí v té či oné nauce. Používá ty samé principy ve zkoumání rozmanitých předmětů, a proto nás nepřekvapí, když v jeho tvrzeních najdeme množství slovních i skutečných rozporů.. Je tedy snadné najít v Humovi kteroukoli filosofii, nebo, postavením jedněch tvrzení pro druhým, vůbec žádnou.*“¹

Mohli bychom se k životu Davida Huma postavit obdobně jak to učinil Heidegger, když byl při jedné ze svých přednášek dotázán na život Aristotela. Lakonicky k němu poznamenal „*narodil se, pracoval a umřel*“² Tím otevřel debatu o tom, zda jsou relevantní snahy hledat spojitost mezi idejemi a životem dané osobnosti. Přestože se jedná o zajímavý přístup, my v něm Heideggera nebudeme následovat a pár řádků přece jen životu a dílu Davida Humea

¹ SELBY-BIGGE, Introduction. In: Hume, D.: Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals: Oxford, Clarendon Press 1977

² PHILIPSE, Herman. *Heidegger's philosophy of being: a critical interpretation*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1998. ISBN 9780691001197, s. 13

věnujeme. Ulehčujeme nám to fakt, že sám Hume krátce před svou smrtí sepsal krátkou autobiografii „My own life“³.

David Hume se narodil roku 1711 v Edinburghu, hlavním městě Skotka. Pocházel z význačné a poměrně zámožné rodiny, přestože on sám zlehčoval velikost rodinného majetku. Avšak porovnáme-li jeho finanční poměry s poměry většiny obyvatel tehdejšího Skotska (to můžeme ilustrovat na tom, že pobíral po značnou část svého života pravidelně peněžní částku z dědictví po otci), lze jeho rodinu zařadit spíše do vyšších sociálních vrstev skotské společnosti. Dětství měl poznamenané otcovým úmrtím. Zbyla mu tak jen matka, která se starala nejen o něho, ale také o jeho staršího bratra a sestru. Hume o své matce píše láskyplně. Po smrti manžela se plně věnovala výchově a vzdělání svých potomků. Muselo ji tudíž jistě těšit, že její mladší syn měl od útlého dětství vášeň pro literaturu. Rodina si cenila jeho intelektu a chtěla z něho mít právníka. Přestože ve znalosti práva vynikal, byl oddán filosofii a klasikům antické literatury. Na Edinburskou univerzitu nastoupil v jedenácti letech. Věnoval se zde latině, řečtině, logice, etice, ale také rychle se rozmáhající přírodní filosofii, která ho posléze přivedla až k poznatkům Isaaca Newtona, jimiž se nechával inspirovat i při své vlastní badatelské činnosti.⁴

V jednom ze svých (zřejmě nikdy neodeslaných) dopisů se zmiňuje o tom, že v osmnácti letech prošel těžkým obdobím poznamenaným zdravotními komplikacemi. Baier, Autor životopisu věnovaný jeho osobě, se domnívá, že tehdy procházel také psychickými problémy, plynoucími z nezdařených pokusů žít aktivnějším a společenštějším životem. Jistě tomu všemu nepřidala ani ztráta víry v Boha.⁵ Později, při práci na publikaci věnované náboženství, napsal jednomu ze známých o tom, že v této době také spálil všechny rozepsané filosofické rukopisy. Obával se, že mohou být považovány za heretické, a pokud by se o nich dozvěděla jeho širší rodina, nepřivítala by je s nadšením. V jejich řadách byli totiž mnozí hluboce věřící a oddaní křesťané⁶

³ HUME, David. *My own life*. 4. London: Cosimo Classics, 2015. ISBN 1616409606

⁴ BAIER, Annette. *The pursuits of philosophy: an introduction to the life and thought of David Hume* / Annette C. Baier. 2011. ISBN 9780674061682, s. 10

⁵ Tamtéž, s. 11

⁶ Tamtéž, s. 12

Po několika životních peripetiích se Hume rozhodl přestěhovat ze Skotska do Francie. Vědom si omezených finančních možností, žil zde velmi skromně. Díky tomu dokázat pobyt financovat pouze z otcova dědictví. Veškerý volný čas věnoval četbě a rozvoji svého literárního nadání. Právě zde napsal své první obsáhlé filosofické dílo *Pojednání o lidské přirozenosti* (*Treatise of Human Nature*), jež je dnes zároveň považováno za autorovo nejvlivnější dílo. Při jeho prvním vydání tomu však nic nenasvědčovalo. V autobiografii k tomu dodává: „*Pojednání vypadlo z tiskařského lisu mrtvé*“⁷ a „*nevyprovokovalo ani mručení horlivců*“.⁸

Zajímavými cestami se ubíral vztah autora a jeho díla. Uvědomoval si, že *Pojednání o lidské přirozenosti* je příliš rozsáhlé, složité a náročné, a proto se jeho hlavní teze rozhodl přepracovat do čtivější podoby. Jeho snažení vyústilo v sepsání díla „*Zkoumání o lidském rozumu*“. Přestože se jedná k čtenáři o mnoho přívětivější text, tak ani ten nezaznamenal ve své době většího úspěchu. Náš myslitel se však neúspěchem nenechal zneklidnit. Psal dále a jeho eseje o politice, etice a ekonomii se nakonec dostalo slušného ohlasu. Později, již jako knihovníkovi v rodném Edinburghu, se mu přece jen dostalo uznání i mezi širší čtenářkou veřejností. Nikoliv však za jeho filosofické traktáty, ale za několika svazkové „*Dějiny Anglie*“. Závěr života trávil mezi svými přáteli. V šedesáti pěti letech umírá nejspíše na rakovinu jater.

V závěru kapitoly přenechme pár slov samotnému Humovi o tom, jak vnímal pozici filosofa ve své době. Můžeme předpokládat, že při tom vychází z vlastních dlouholetých zkušeností:

*„Pouhý filosof je postava, která je ve světě obvykle málo přijatelná, jelikož se o ní má za to, že společnosti nepřináší žádný užitek ani potěšení, žije vzdálen od rozhovorů s druhými, zahloubán do principů a pomyslů neméně vzdálených jejich porozumení.“*⁹

⁷ HUME, David. *My own life*. 4. London: Cosimo Classics, 2015. ISBN 1616409606, s. 12

⁸ Tamtéž, s. 13

⁹ HUME, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 26

2 Duch doby aneb náčrt novověké metafyziky

Při snaze o přiblížení myšlenkového světa významných intelektuálů, můžeme být svedeni snahou je vykládat samostatně, bez kontextu doby. Tomuto svodu bych se rád vyhnul a alespoň v krátkosti čtenáře uvedl do ducha doby, v němž Hume působil. Abych něco takového mohl učinit, bude nutné nejdříve porozumět způsobu, jímž tehdejší myslitelé přistupovali k těm nejobecnějším otázkám týkajících se podstaty všeho jsoícího, jejichž původ leží v samotných základech filosofie a jimiž se ona sama odlišuje od všech ostatních oborů lidského bádání. Zaměříme se tedy na metafyziku. Vysvětlíme si, čím se zabývá a jaké podoby se jí dostalo v novověku.

2.1 Metafyzika jako věda

Jako první uvedl základní charakteristiku metafyziky **Aristoteles**, i když tento pojem sám nepoužíval (svou filosofii nazýval „první filosofii“) Pro něho je to „*druh vědy, jež zkoumá jsoučno jako jsoučno, a to co mu o sobě náleží. Tato věda není totožná s žádnou takzvanou vědou zvláštní. Neboť žádní jiná věda nepojednává obecně o jsoučnu jako jsoučnu, nýbrž každá si z něho vybere určitou část a zkoumá určení, jež jí náležejí. Ježto však hledáme počátky, tj. nejvyšší příčiny, je zjevné, že musí náležet určité přirozenosti o sobě. Jestliže tedy ti, kteří hledali prvky toho, co jest, hledali tyto počátky, musí také tyto prvky náležet jsoučnu nikoli mimochodem, nýbrž pokud je jsoučnem. Proto je také naším úkolem, abychom zkoumali první příčiny jsoučna jako jsoučna*“¹⁰

Tendence, k níž metafyzika směřuje, spočívá ve snaze postupně se odpoutávat od všeho jednotlivého a konkrétního, a nalézat co možná nejobecnější principy všeho existujícího, tedy jejich první příčiny. Zkoumá skutečnost v jejich nejzákladnějších určeních, i z toho důvodu se často střetává s teologií, jelikož pro mnohé je tím nejzákladnějším určením a nejvyšší příčinou bůh či duchovní síly přesahující jevy našeho světa.¹¹

Tento přesah lze ilustrovat na příhodě s řeckým učencem Andronicem Rhodským, který pořádal Aristotelovu pozůstalost. Poté, co seřadil jeho spisy týkající se přírody, tedy „fyziky“, zbyly mu další, týkající se obecných otázek světa, jež bylo obtížně kategorizovat. Z toho důvodu

¹⁰ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Překlad Filip Karfík. Vydání první. Praha: OIKOYMENH, 2015- . svazků. Oikúmené. Malá řada; svazek 17. ISBN 978-80-7298-209-7, s. 93

¹¹ SCHMIDINGER, Heinrich. *Úvod do metafyziky*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6, s. 17

je umístil za spisy fyzické a dal jim titul „Metafyziky“. Formální název začal vyhovovat i po obsahové stránce. Metafyzika se vyznačuje snahou zachytit a porozumět „bytí“ nalézající se za projevy jednotlivých jsoucen, jako je jejich substance či důvod. Tím se liší od přírodních věd. Metafyzik se snaží postihnout, co zakládá, umožňuje, co je „nad“ nebo „za“ smyslovými jevy našeho světa.¹²

Dvěma základními termíny, jež jsou pro metafyziku charakteristické jsou „**bytí**“ a „**jsoucno**“. Vše, co kolem sebe vidíme, i co můžeme myslet, nějakým způsobem musí „být“, má svoji „bytnost“. Všechny tyto jednotliviny můžeme nazvat „jsoucny“, jednoduše z toho důvodu, že nějak „existují“, „jsou“, mají svůj podíl na „bytí“. Podíl na bytí pak nazýváme „existencí“. Bytí je těžko definovatelné. Jedná se o jakousi „*sílu, intenzitu, aktualitu, která udržuje všechno v nějaké časové nebo prostorové určitosti.*“¹³

Německý filosof **Nicolai Hartmann** nám to osvětlí na srozumitelném příkladu. Vztah „jsoucna“ a „bytí“ je podobný vztahu pojmů „veselý“ a „veselost“. Ten, kdo je zrovna veselý, má něco z vlastnosti „veselosti“. Zároveň s tím však pojem „veselosti“ není plně vyčerpán stavem, v němž se dotyčný jedince právě „veselý“.¹⁴

Pro starověkou i středověkou metafyziku byl jsoucí svět předpokladem vší filosofické reflexe. „*To, že jsoucí věci a že my sami jsme jsoucny, nepodléhá v metafyzice žádným pochybnostem. V tom se metafyzika shodovala s přirozeným, naivním postojem, pro nějž věci stojí před námi ve své neproblematické existenci*“¹⁵ Předpokládalo se, že my, lidé, jsme součástí nějaké většího celku – světa, kosmu, na němž máme svůj podíl. Tento celek podléhá jistému řádu a my jakožto jedno ze jsoucen v něm působících, máme na tomto řádu svoji účast a s tím zároveň přímý přístup k jeho poznání.

Stále zde zůstává neodkryta subjekt-objektová rovina skutečnosti, v níž by svět kolem nás byl snad nějak „jinak“ než jsme my sami. Mezi poznáním a skutečností zůstávalo pouto, které nebylo zpochybněno. Tuto tradici lze vystopovat u Platona, Aristotela a později také u

¹² BLECHA, Ivan. *Filosofie*. 4., opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 279 s. ISBN 80-7182-147-0, s. 42

¹³ Tamtéž, s. 43

¹⁴ Tamtéž, s. 43

¹⁵ SOBOTKA, Milan, ZNOJ, Milan a MOURAL, Josef. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Vyd. 1. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7, s. 9

Tomáše Akvinského. Shodují se na tom, že všechny věci jsou, liší se akorát mírou bytí, na němž participují, tedy svým poměrem k bytí ryzímu, absolutnímu.¹⁶

Tento přístup lze ilustrovat na jednom z nejdůležitějších témat Aristotelovy metafyziky, kterým je nauka o příčinách. Nalézání příčin všeho jsoucího je pro něho jedním ze základních úkolů poznání. Pojem příčiny oproti novověké metafyziky však pojímá velmi široce. Neptá se pouze na to, čím byla daná věc způsobena – po jejím původu, tedy po příčinně působící (causa efficiens), ale zároveň předpokládal, že existuje něco takového jako příčina účelová (causa finalis), díky níž získáváme odpověď na otázku „proč?“ ve významu cíle nebo smyslu. Příroda podle něho směřuje k nějakému cíli, účelu (telos), k dokonalosti. Obsahuje v sobě smysl, kterému můžeme porozumět.¹⁷ Tato smysluplnost je dána předpokladem, že „vše ve světě je souvislým řetězem příčinné a účelově propojených věcí a událostí. Na počátku tohoto řetězu stojí „první příčina“, „první nepohyblivý hybatel“, „nesložená substance“, čistá duchová forma. Je ryzím rozumem, který pohybuje světem, neboť je cílem, stále myslí sebe sama.“¹⁸

Ústředním bodem filosofického bádání ve starověku tak bylo hledání podstaty jsoucen, tedy jejich substance. Podstata a příčinnost se zde z velké části překrývají, a často se zdá, že tyto pojmy můžeme zaměnit, aniž bychom se dopustili výrazné chyby. Jak jsme si již ukázali u Aristotela, pojem „příčina“ v sobě zahrnoval zároveň účel, který překračuje bezprostřední, smyslově vnímatelné kvality jsoucen. „Příčinou byla věc duchovní, pomyslná, nikoli zjev. V tomto smyslu i Platon učil, že ideje (tedy věci pomyslné) jsou „příčinami“ věcí smyslových“¹⁹

V novověké metafyzice lze pozorovat prohlubující se propast mezi člověkem a světem, v němž má svou působnost. Člověk je vytrháván z domněle přirozeného řádu, v němž působí sice jevově nepoznaný, avšak rozumem dosažitelný logos. Stává se cizincem, pro kterého již nic není samozřejmé. Jsme subjektem a svět je nám dán jako objekt nebo lépe řečeno, jako souhrn různých objektů, mezi nimiž se nachází nám nepoznané vztahy. Tuto myšlenkovou tradici plně započal francouzský filosof René Descartes, který svoji metodickou skepsí zmíněnou propast vyhloubil, následně se ji snažil překlenout, avšak natolik ad hoc vytvořenou

¹⁶ SOBOTKA, Milan, ZNOJ, Milan a MOURAL, Josef. Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Vyd. 1. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7, s. 10

¹⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. Filosofie mezi mýtem a vědou: od Homéra po Descarta. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 471 s. Galileo; sv. 36. ISBN 978-80-200-1789-5, s. 166

¹⁸ Tamtéž, s. 167

¹⁹ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 192

sérií argumentů, že ji lze jen těžko brát plně vážně. Pandořina skříňka jím byla otevřena a zatím se ji stále nedaří uspokojivě uzavřít. V následující podkapitole se podíváme na konkrétní myšlenky, jež nám osvětlí tento pohyb novověkého ducha.

2.2 Novověká metafyzika

Výchozí pozice novověké filosofie spočívá na předpokladu, že skutečnost – tedy lidé, stromy, myšlenky, představy, emoce, jednoduše vše, co je přítomné našemu vědomí – je vždy vztažena k možnostem našeho poznání. Poznání se pro nás stává něčím prvním, skrze něž se teprve setkáváme se skutečností. Abychom mohli hovořit o skutečnosti, musíme nejdříve porozumět, jakým způsobem nám ji poznání zprostředkovává.²⁰

Otázka po skutečnosti nezávislé na lidském poznání, mající překračovat meze našeho vědomí, tak ztrácí smysl. „*V důsledku toho se jsoucno jako jsoucno stále více proměňuje v poznané-joucno*“²¹ To je výchozí pozice novověké metafyziky. Důsledně ji lze pozorovat v díle **George Berkeleyho**, který dochází k radikálnímu závěru, že „*být znamená být vnímán*. (esse est percipi). *Tak se z principů a příčin jsoucna stávají principy či příčiny poznání.*“²² Důsledkem toho se metafyzika stále více stává gnoseologií, tedy teorií poznání. Pozornost již není věnována „věcem samým“, nýbrž způsobu, jakým je vnímáme, tedy vědomí, myslí. To je poslední realita, na kterou se lze odvolat. Tento posun má svůj podklad v bádání **Reného Descarta**.

2.2.1 Racionalismus René Descarta

Descartes usiloval o nalezení nového, jistého a nezpochybnitelného základu, na němž by bylo možné založit veškeré lidské poznání. Na konci jeho snažení mělo být nalezení jistoty, skoncování se soudobým skepticismem a potvrzení nového vědeckého obrazu světa.²³ To vše měla zajišťovat jím navržená metoda, jejíž prvním a nejdůležitějším zákonem má být: „*Nepřijímat nikdy žádnou věc za pravdivou, již bych s evidencí jako pravdivou nebyl poznal: tj. vyhnout se pečlivě ukvapenosti a zaujatosti, a nezahrnovat nic víc do svých soudů než to, co by*

²⁰ SCHMIDINGER, Heinrich. *Úvod do metafyziky*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6, s. 179

²¹ Tamtéž, s. 22

²² Tamtéž, s. 22

²³ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 90

se objevilo tak jasně a zřetelně mému duchu, abych neměl žádnou možnost pochybovat o tom“

24

Prostředkem, který nám umožní získat přístup k pravému poznání se pro něho stává rozum. A to „rozum jakožto správnost, logická důslednost, dedukce z axiomů.“²⁵ Tento epistemologický přístup nazýváme **racionalismem**. Do značné míry v sobě přechovává scholastickou filosofii, a to tím, že stejně jako mnozí scholastici, tak i racionalisté si nejdříve ustanovili nějaký princip (axiom), který se jim zdál jako nezpochybnitelný a samozřejmý, a z něho pak deduktivně odvozovali vlastnosti světa a života. Často jako by u nich chyběl smysl pro živou skutečnost. Vyjevuje se nám také matematicko-geometrický přístup, který předpokládá, že vše, co je, lze vyjádřit přesnými definicemi, nejlépe v matematických rovnicích.

Francouzský myslitel své bádání staví na jednom z nejslavnějších myšlenkových experimentů v dějinách filosofie. V argumentu souvislého snu dokazuje, že vědomí si je původně jisto pouze sebou a svými předměty. Tím, že se předběžně, pro účely experimentu, odejme předmětům vnější, objektivní existence, lze dokázat, že jedno tím zůstávající nedotčeno, a to je autenticita vědomí a jeho obsahů. Na tom lze demonstrovat, že bezprostředně se nesetkáváme s vnějšími jsoucny, nýbrž pouze s obsahy svého vlastního vědomí – s idejemi.²⁶ Tato teze tvoří východisko nejen Descartovy filosofie, ale i filosofie Lockovy, Humovy, Kantovy a dalších velikanů novověkého myšlení.²⁷

Descartes tím dokazuje, že poznávání se týká našich představ či představ, které si tvoříme o předmětech, nikoli o nich samých. Vědomí se tak pohybuje ve svém vlastním světě a spojitost mezi ním a tím „objektivním“, „vnějším“ či „společným“ je nutné teprve nalézt. Naivní postoj, jež nekriticky přijímá shodu vědomí a reality samé, se tím značně problematizuje. „Descartes zavrhl pojetí, na němž stálo pochopení světa od dob Aristotelových,

²⁴ DESCARTES, René. Rozprava o metodě. Překlad Věra Szathmáryová-Vlčková. 3. vyd., v nakl. Svoboda 1. Praha: Svoboda, 1992. 67 s. ISBN 80-205-0216-5, s. 16

²⁵ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 100

²⁶ SOBOTKA, Milan, ZNOJ, Milan a MOURAL, Josef. Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Vyd. 1. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7, s. 17

²⁷ Tamtéž, s. 54

že totiž z věcí samotných „vyzařuje“ – díky jejich ontologickému založení – to čím jsou, takže každý člověk je tím „zářením“ více méně zasažen.“²⁸

Na změně, kterou prošel pojem „idea“ lze nahlédnout na fundamentální rozdílnost s jakým přistupovala k „jsoucímu“ starověká, potažmo středověká filosofie oproti té novověké. U Platona byla „idea“ objektivní, lidskému poznání předcházející bytost²⁹ Ideje byly chápány jako vzory a skutečnost jen jako jejich nedokonalý obraz.³⁰ Pro Descarta je „idea“ už „jen“ obsahem našeho poznání – to, co si pod něčím představujeme. V této proměně se projevuje nový počátek metafyziky. Neboť nyní „vše, co jest, musí být představou. ... Má-li něco pro nás být, musí se nejdříve vyskytnout v našem poznání, právě „stát před námi“ – tj. být „představou““³¹

Představy mají však různou podobu, mnohé jsou nám dány velmi nepřesně, rozmazaně a proměnlivě. To lze demonstrovat na smyslových klamech, kdy se jedna a tatáž věc jeví jinak z různých úhlů pohledu. Jsou zde však představy, které dokážeme uchopit přesně a určitě, poněvadž se jeví jako „jasné a rozlišitelné“. Na základě toho mají nárok na evidenci a jejich pravdivost je nám dána intuitivně. Descartes to vyjadřuje následovně: „*Usoudil jsem, že mohu vzít za obecné pravidlo, že věci, jež chápeme naprosto jasně a naprosto zřetelně, jsou všechny skutečné*“.³²

Idejím lze přisoudit tři základní zdroje, z nichž jsou čerpány. „*Zdá se mi, že z těchto idejí jsou jedny vrozené, jiné získané a jiné zas vytvořené mnou samým. Neboť to, že chápu, co je věc, co je pravda, co je myšlení, nemám podle všeho odjinud než ze samotné své přirozenosti*“.³³ Všimněme si, že zde Descartes dochází k myšlence, že v nás jsou ideje, které nemohou mít svůj původ ani ve zkušenosti, ani být výtvozem našich psychických procesů, ale

²⁸ SOBOTKA, Milan, ZNOJ, Milan a MOURAL, Josef. Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Vyd. 1. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7, s. 53

²⁹ SCHMIDINGER, Heinrich. Úvod do metafyziky. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6, s. 183

³⁰ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 124

³¹ SCHMIDINGER, Heinrich. Úvod do metafyziky. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6, s. 183

³² DESCARTES, René. Meditationes de prima philosophia = Meditace o první filosofii. Překlad Petr Glombíček a Tomáš Marvan. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. 127 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 35. ISBN 978-80-7298-202-8, s. 27

³³ DESCARTES, René. Meditationes de prima philosophia = Meditace o první filosofii. Překlad Petr Glombíček a Tomáš Marvan. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. 127 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 35. ISBN 978-80-7298-202-8, s. 38

jejich zdroj se musí nacházet za hranicemi každé zkušenosti. Tyto ideje nazýváme „vrozené“. Touto vrozeností rozumíme neodvoditelnost některých idejí z poznávání samotného. „Vrozené ideje tvoří východisko všeho našeho poznání, neustavují se v jeho průběhu, nýbrž naopak všechno poznání umožňují“³⁴ Mezi ně patří například idea „Boha“, „substance“, „příčiny“ a „subjektu“.³⁵

Představa Boha je v nás podle Descarta vrozená a zároveň „jasná a rozlišená“, a tím nabývá nepodmíněnou pravdivostní hodnotu. Bůh je pro něho „nekonečná, nezávislá, nanejvýš chápající, nanejvýš mocná substance, která stvořila jak mne, tak cokoli jiného, co existuje – pokud něco jiného existuje“³⁶ Prvním argumentem mající podporovat tezi o existenci Boha spočívá v nedokonalosti lidské bytosti. Každý z nás si uvědomuje svoji konečnost a nedokonalost v mnohých aspektech našich životů. Avšak abychom si něco takového mohli být vědomi, musíme se porovnávat se jsoucnem, jež je nekonečné a dokonalé. A tímto jsoucnem nutně musí být Bůh, jelikož ve zkušenosti ani v našem psychickém aparátů za žádných jiných okolností k této ideji nelze dospět. Z toho důvodu ji do nás někdo musil vložit.³⁷ A tak, v každém z nás, je svého druhu otisk této nejvyšší bytosti. Alespoň takovýto typ argumentace lze nalézt v dílech mnohých zastánců racionalistické metafyziky.

Druhým argument dokazující boží existenci vychází ze scholastického rozlišování mezi esencí a existencí jednotlivých jsoucn. Esenci lze rozumět jako významu, smyslu, důvodu určitého jsoucn, existencí pak jeho reálnou bytnost. Descartes začíná uznáním, že na první pohled dokážeme existenci odloučit od esence Boží, a myslet tak Boha jako neexistujícího. Při pozornějším zkoumání však dochází k přesvědčení, že toto oddělení nelze učinit, protože by to bylo jako „od esence trojúhelníku oddělit rovnost rozměrů jeho tří úhlů se dvěma úhly pravými, nebo od ideje hory ideu svahu, takže myslet Boha (tj. nanejvýš dokonalé jsoucno),

³⁴ SOBOTKA, Milan, ZNOJ, Milan a MOURAL, Josef. Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Vyd. 1. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7, s. 19

³⁵ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 95

³⁶ DESCARTES, René. Meditationes de prima philosophia = Meditace o první filosofii. Překlad Petr Glombíček a Tomáš Marvan. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. 127 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 35. ISBN 978-80-7298-202-8, s. 44

³⁷ Tamtéž, s. 45

*jemuž schází existence (tj. jemuž schází nějaká dokonalost), si neodporuje více než myslet horu, již schází svah.*³⁸

Při četbě Meditací jsem si uvědomil problém související s tímto „důkazem“. Kdykoli se přece mohu přesvědčit o tom, že hora má svah nebo změřit úhly trojúhelníku, avšak jaká je podstata „dokonalosti“, na níž se má zakládat existence Boží? Jak se o ni mohu přesvědčit? Descartes zde podle mého názoru činí nedostatečné rozlišení mezi abstraktními pojmy a těmi, které se týkají konkrétních, měřitelných či alespoň jasně uchopitelných vlastností jsoucna. Pro naše účely se však této připomínce dále nebudeme věnovat a zůstaneme v intencích Descartova bádání.

Jak jsme si ukázali dříve, snahy o nalezení nezpochybnitelného základu veškerého poznání vedou zpočátku k tomu, že si bezprostředně můžeme být jisti pouze myslí a jejími obsahy. Nic v tomto bodě nemůžeme říci o povaze okolního, hmotného světa. Ten může být pouhou iluzí, produktem našeho vlastního vědomí. Co nebo kdo zajišťuje, že tomu tak není? Právě Bůh! Ten je přece dokonalý ve všech svých attributech, a jedním z nich je i dokonalost v oblasti morálky – tedy, musí být zároveň nanejvýš dobrý. A jakožto dobrotivý tvůrce všeho existujícího nás přece nemůže klamat. Právě proto Descartes věnuje tolik prostoru ve svém díle tomu, aby dokázal jeho existenci. Bůh je pro něho garantem pravdivosti našeho poznání. Tím domnělým překlenutím mezi námi „subjekty“ a „objekty“ vnějšího světa.

Jedná se však spíše již o Boha filosofů, nikoliv o toho, k němuž odkazují náboženské tradice. Jeho role v racionalistické metafyzice je značně omezená. Jedná se v důsledku o princip, který nám umožňuje vynášet metafyzické výroky, tedy takové, které se týkají celé skutečnosti.³⁹ Jak trefně poznamenal Heidegger: „*Před tímto Bohem nemohl nikdo poklekat, nemohla zaznívat žádná modlitba, před ním se nemohlo tančit.*“⁴⁰

Vraťme se na chvíli ještě k jeho pojetí mysli. Počáteční skepse o veškerém vědění dovedla Descarta k přesvědčení, že jedno je přece jen jisté – myšlení. Protože samotný akt pochybování musí někde probíhat, a tímto místem je mysl. Proto autor může říci své slavné

³⁸ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia = Meditace o první filosofii*. Překlad Petr Glombíček a Tomáš Marvan. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. 127 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 35. ISBN 978-80-7298-202-8, s. 44

³⁹ SCHMIDINGER, Heinrich. *Úvod do metafyziky*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6, s. 195

⁴⁰ Tamtéž, s. 194

„*Cogito ergo sum*“. Myslím, tedy jsem.⁴¹ Právě mysl se tak pro něho stává základním stavebním kamenem, na němž je možné vystavět pravé poznání. Cesta k němu vede přes samotné nitro člověka. V tom pozorujeme antropocentrismus, jeden z výrazných rysů novověké metafyziky. Poznání je v jeho rámci dosahováno z vnitřní perspektivy člověka.⁴² Pravda se stává uzavřenou v subjektu – pravdivé je to, co jako pravdivé vnímám.⁴³

Mysl je však nejen podstatou lidského poznání, ale člověka jako takového. Pro Descarta je člověk věcí, která myslí. Kromě myšlení nenalezneme žádnou jinou vlastnost, která patří k lidské podstatě. Lze namítnout, že přece máme tělo, kterým pohybujeme svoji vůlí. Nečiní nám však obtíže představit si existenci lidského vědomí nezávislého na tělu, například po smrti. Proto vlastnictví těla není podstatnou lidskou vlastností.⁴⁴

Objevuje se nám tu tím také dualismus mezi tělem a duší, jakožto dvou substancí, tedy objektů v sobě samých bytujících.⁴⁵ Základním atributem těla je rozprostraněnost, atributem duše myšlení. Mezi těmito substancemi překlenuje propast Bůh. Nejen tělo se vyznačuje rozprostraněností, ale i vše ostatní, co nalezneme v přírodě. Tímto rozlišením Descartes přírodu odduševnil. *„Příroda je pro něho pouhým mrtvým strojem, je to hmota v pohybu. Všechno se děje mechanicky, přírodních účelů není. Také člověk (kromě duše) prý je jen tělem, hmotou, strojem. Pružná pera, teplo, tlak kapalin v jemných trubičkách a podobné principy vysvětlí celý život. Zvířata jsou jen stroje, nemyslí a necítí, jdou jako hodiny.“*⁴⁶

Krátký exkurz do Descartovy filosofie zakončíme konstatováním, že trvale určovala další dějiny metafyziky. Mnozí jeho následovníci se stejně jako on budou pokoušet zjistit, zda a za jakých předpokladů má poznání objektivně jisté představy. Následují ho také v tom, že nejdříve vychází z perspektivy první osoby a jejího vědomí.⁴⁷

⁴¹ DESCARTES, René. Rozprava o metodě. Překlad Věra Szathmáryová-Vlčková. 3. vyd., v nakl. Svoboda 1. Praha: Svoboda, 1992. 67 s. ISBN 80-205-0216-5, s. 60

⁴² SCHMIDINGER, Heinrich. Úvod do metafyziky. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6, s. 182

⁴³ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 95

⁴⁴ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 41

⁴⁵ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 97

⁴⁶ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 97

⁴⁷ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 47

2.2.2 Empirismus v podání Johna Locka, George Berkeleyho a Davida Huma

Podobný úkol, tedy nalézt základ veškerého lidského poznání, si uložil i anglický myslitel **John Locke**. Ten však dochází k diametrálně odlišným závěrům. Má značné pochyby o tom, že by samotná mysl byla schopná zachytit základní struktury skutečnosti. S tím zároveň odmítá racionalistické přesvědčení o primátu mysli ve vztahu k poznání.

Lidská mysl je podle něho při narození nepopsaným listem papíru, který je teprve během života zaplňován zkušenostmi pocházejícími z našeho smyslového aparátu.⁴⁸ Jako pošetilé se mu jeví racionalistické přesvědčení o tom, že mysl obsahuje prostředek k nalezení velkých pravd o veškerenstvu, tedy **rozum**, aniž by k tomu vyžadovala oporu ve smyslovém poznání. „Locke neuznává, že by rozum sám o sobě mohl něco vytvořit... Rozum je pasivní, zkušenost do něho sama všechno vepisuje a její materiál je tedy sám základem všeho vědění.“⁴⁹ Zastává tak stanovisko, že veškeré poznání musí mít nutně svůj původ ve **zkušenosti**, protože bez ní bychom se ani nenaučili jazyku, jímž můžeme vést disputace o povaze poznání.

Obsahem naší mysli jsou **ideje** (v tomto kontextu nikoliv jakožto mimosvětské esence věcí v platónském pojetí), kterými Locke označuje „všechno, co je předmětem intelektu, když člověk myslí.“⁵⁰ Tyto ideje jsou dvojího druhu. První mají povahu vnější zkušenosti (sensation) a druhé vnitřní zkušenosti (reflection). Prvotními jsou smyslové vjemy (sensation), získávané našimi smyslovými orgány, tedy zrakem, hmatem, čichem, chutí, sluchem. V moderní psychologické terminologii bychom je mohli označit za **počítky**.

Locke dále rozděluje ideje na „**primární**“ a „**sekundární**“. Východiskem mu je zde hledání podobnosti mezi idejí a jí odpovídajícím objektu. Jestliže naše vnímání odráží fundamentální vlastnosti předmětu, tedy takové, které k němu náleží bez ohledu na to, zda jsou vnímány, jsou takové ideje nazývány „primární“. Uplatňuje se zde předpoklad o korpuskulární struktuře materiálních předmětů, tedy, že jsou složené z nespočtu malých částic

⁴⁸ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 129

⁴⁹ RÁDL, Emanuel. Dějiny filosofie. II., Novověk. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X, s. 125

⁵⁰ LOCKE, John. Esej o lidském chápání. Překlad Miloš Dokulil. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 767 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 69. ISBN 978-80-7298-304-9, s. 27

a mohou být charakterizovány výlučně kvantitativními určeními – především rozprostraněnosti.⁵¹

Jestliže pomocí našich senzorů zaznamenáváme nikoliv jen tvar či rozměr určitého předmětu, ale třeba barvu, tóny, teplotu, tedy kvalitativní vjemy, jedná se o „sekundární“ ideje. „*Věci samy, resp. je tvořící korpuskule, nejsou barevné, ani nezní, nejsou teplé či studené.*“⁵² Anglický empirik zdůrazňuje, že sekundární kvality „*nejsou nikde, pokud je necítíme.*“⁵³ Pouze primární kvality odrážejí reálné vlastnosti těles, sekundární kvality jsou jim pouze připsány na základě toho, jakým způsobem je přijímáme našimi smysly.

Poté, co se mysl naučí pracovat z těmito prvotními idejemi (jak primárními, tak sekundárními), přicházejí na řadu **ideje vnitřní zkušenosti**, tedy stavy a prožitky našeho vědomí. „*Jedná se o stav, kdy se mysl obrací k sobě samé a vnímá pochody, které s v ní odehrávají. Vznikají tak ideje, které nemají původ ve vnějších věcech, ale v činnosti samotné mysli – vnímání, myšlení, pochybování, chtění atp.*“⁵⁴

Vnější zkušenosti přicházejí jako první, a teprve na jejich základě je možná tvorba kognitivně náročnějších úkonů mysli – tedy vnitřních zkušeností. Takto chce Locke dokázat, že lidská mysl nejdříve musí disponovat smyslovými údaji. Bez nich není schopna vytvářet žádné principy či zákonitosti. A právě proto jsou zkušenosti prvotním zdrojem lidského poznání. Toto pojetí nazýváme **empirismem**. Locke se rozhodl nenapatat opačný přístup, tedy racionalismus, jako celek, ale vybral si konkrétně jeden ze základních předpokladů, u něhož soudil, že pokud bude zpochybněn, bude tím zbourána celá jeho konstrukce. Zaměřil se na kritiku **innatismu**, tedy předpokladu vrozených pojmů a zásad.⁵⁵ Descartes jeho pomocí dokazoval, „*že principy logického odvozování a ideje, jako jsou idea Boha, myšlení, rozprostraněnosti, které vnímáme jasně a zřetelně a které nám poskytují základy pro naše poznání, jsou vrozené, vložené do naší mysli Bohem bez vlivu nějaké smyslové zkušenosti*“⁵⁶

⁵¹ RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 47

⁵² Tamtéž, s. 47

⁵³ LOCKE, John. Esej o lidském chápání. Překlad Miloš Dokulil. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 767 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 69. ISBN 978-80-7298-304-9, s. 100

⁵⁴ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 130

⁵⁵ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 39

⁵⁶ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 98

Lockova kritika innatismu spočívala v tom, že některé ideje, jež mají být podle racionalistů vrozené, například idea Boha nebo princip sporu, mnozí lidé vůbec nemají. Zvláště pak děti nebo slabomyslní. To by mohlo naznačovat, že k nim získáváme přístup teprve postupným zpracováváním smyslových dat, a pokud je tento proces něčím narušen (například sníženou mentální kapacitou), pak k nim nemusíme dospět nikdy.⁵⁷

Další argument je o poznání sofistikovanejší. Pokud bychom dokázali, že k tzv. „vrozeným idejím“ lze dospět jakožto výsledku procesu zpracovávání smyslových údajů, pak by předpoklad jejich existence byl nadbytečný a nepotřebný. To je však úkol sice nelehký, ale Locke se ho nezalekl. Musel vysvětlit naši schopnost vytvářet obecné pojmy. Tedy takové, které vyjadřují obecné vlastnosti jsoucna či kategorie, v jejichž rámci s nimi naše mysl pracuje. Každá zkušenost je sama o sobě jedinečná, jak se tedy naše myšlenky svojí povahou mohou stát obecnými?⁵⁸ Potkávám Kláru, Tomáš, Petra, tedy jednotlivé lidi, nikdy však nepotkám „člověka“ ve smyslu obecné kategorie, do nichž tyto exempláře mám zvyk zařazovat.

Zde je nutné zmínit, že Locke sice zavrhoval existenci vrozených idejí, tedy konkrétních obsahů naší mysli, avšak předpokládal, že máme jisté přirozené „vlohy“, tedy předem dané schopnosti, jimiž zpracováváme materiál poskytnutý našimi smysli.⁵⁹ Mezi ně patří schopnost spojovat jednoduché ideje (počítky) do idejí složených, a to na základě principů asociace. *„Složené ideje vytváříme buďto spojováním oddělených idejí do složeného celku nebo oddělováním idejí tak, že vyjímáme to, co je všem společné“*⁶⁰ Tento druhý proces je nazýván abstrakcí. Má rozhodující význam v našem poznání, a zároveň na jeho základě lze podle Locka vysvětlit naši schopnost používat obecné pojmy.

Mám mnoho představ o různých lidech. Klára může být hubená, Tomáš chytrý, Petra vysoká. Avšak když vyruším všechny jednotlivé odlišnosti mezi nimi, zachovávám tím ideje, které odpovídají společným vlastnostem každého člověka. Tak nám zůstane „abstraktní“ idea, která obsahuje pouze ty rysy, které jsou obecné a vlastní všem jednotlivým případům. *„Tyto*

⁵⁷ RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 41

⁵⁸ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 103

⁵⁹ RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 42

⁶⁰ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 103

znaky definují vlastnosti lidství, jehož idea je abstraktní, neboť je neúplná a jako taková nemůže odpovídat žádné jednotlivé entitě“⁶¹

Z toho, co jsme se zatím dozvěděli o empirismu a racionalismu, můžeme nabýt dojmu, že empiristé byli blíže tomu, co bychom mohli nazvat „zdravý rozum“ („common sense“). Většinou se vyhýbali oblastem zkoumání, které by přesahovaly úzce vymezené hranice naší zkušenosti, a zároveň byli velmi opatrní k tomu, aby vyslovovali kategorické výroky o povaze reality v její celistvosti. Avšak jeden význačný empirik se této charakteristice vymyká. Byl jím George Berkeley, kterého dovedly empiristické předpoklady k radikálním závěrům, s nimiž se seznámíme na následujících řádcích.

Berkeley pokračuje v cestě umetené Johnem Lockem, avšak v jednom významném bodě se s ním rozchází, a tím je rozlišení idejí na primární a sekundární. Domníval se, že toto rozlišení je nahodilé a zbytečné, protože bez ohledu na to, jak ideje rozlišujeme, vždy mají výlučně subjektivní charakter, tzn. nacházejí se v mysli jednotlivce. Nelze je tudíž pojímat jako odrazy věcí nezávislých na vědomí, tak jak to činil Locke v případě primárních kvalit.⁶² K tomu je nutné připočíst, že primární kvality (rozprostraněnost, pevnost, pohyb) si nikdy nelze plně představit bez kvalit sekundárních. *„Například si nelze představit plochu bez barvy a bez ostatních vlastností povrchu předmětu.“⁶³*

Jeho nejpozoruhodnější hypotéza se však týká jedné ze základních otázek metafyziky – co je to vlastně existence. Berkeley, jako důsledný empirista, tvrdí, že „bytí“ věcí tkví v tom, že jsou vnímány.⁶⁴ Podpůrný argument se zakládá na tom, že jediné, s čím se v našem vědomí střetáváme, jsou ideje. Bylo by nesmyslné tvrdit, že ty se nacházejí mimo mysl. Existovat v mysli pak znamená být touto myslí vnímán. Proto nemůže existovat nic, co není vnímáno.⁶⁵ Žádné materiální věci „za“ idejemi se již nenachází. Vše, co zakoušíme, jsou komplexní ideje,

⁶¹ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 103

⁶² RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 158

⁶³ RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 158

⁶⁴ STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filosofie. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ©2000. 653 s. Studium; sv. 2. ISBN 978-80-7195-206-0, s. 267

⁶⁵ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 114

jejíž příčinu lze nalézt pouze v myslícím subjektu.⁶⁶ „V tom, co nazýváme světem, není nic než myslící duch se svými idejemi. Názor, podle něž je skutečný pouze duch a jeho ideje, a který popírá naše právo uznávat ještě skutečnost existující mimo ducha, lze nazvat důsledným idealismem“⁶⁷

K porozumění výše zmíněného nám poslouží následující příklad: „Říkám, že stůl, na kterém píši, existuje, což znamená, že jej vidím a cítím. A i kdybych byl mimo svou pracovnu, řekl bych, že existuje, a myslel bych tím, že kdybych tam byl, mohl bych jej vnímat nebo že jej právě vnímá nějaký jiný duch“⁶⁸ Jako o existujících předmětech mohu hovořit jen o těch, s nimiž jsem se ve svém vědomí setkal či předpokládám, že se s nimi setkal někdo jiný. To nás vede k tautologickému tvrzení, že „můj svět je můj svět“ Zdá se tedy nesmyslné předpokládat jiný svět, jež se nachází za tím mým, nějak ho „transcenduje“. Pozorovatel nemá schopnost potvrdit existenci věcí, které nejsou jeho vlastními mentálními entitami.⁶⁹ Obrazně řečeno – nemůže vyjít sám ze sebe.

Jestliže se existence předmětu odvíjí od toho, zda se nacházejí v mysli, jaký je rozdíl mezi sluncem, které putuje nad našimi hlavami od toho, který se mi zjevuje ve snu? Berkeley rozdílnost těchto vjemů nepopírá. Odlišnost mezi nimi spočívá v tom, že prvně zmíněné slunce se vnucuje mé mysli, stejně tak jako myslím ostatních lidí, kdežto slunce ve snu je přítomné pouze v jediné mysli, a to té mé.⁷⁰ Jaká je příčina slunce, jež se nachází v našem společném světě – odkud pochází jeho idea společná nám všem? Nemůže vycházet z nás samých, neboť ji nemůžeme změnit nebo zavrhnout. Její živost a přesvědčivost napovídá něco jiného: nese na sobě pečeť nějaké síly. „Síla znamená aktivní princip – vůli – oživující všechny duševní substance.“⁷¹ Jejím zdrojem tedy musí být nějaká jiná bytost, mnohem větší, moudřejší a

⁶⁶ RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 158

⁶⁷ STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filosofie. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ©2000. 653 s. Studium; sv. 2. ISBN 978-80-7195-206-0, s. 267

⁶⁸ BERKELEY, George. Pojednání o základech lidského poznání. Překlad Jan Brdčíčko. Vyd. 2., v Nakl. Svoboda 1. Praha: Svoboda, 1995. 172 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0479-6, s. 60

⁶⁹ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 116

⁷⁰ STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filosofie. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ©2000. 653 s. Studium; sv. 2. ISBN 978-80-7195-206-0, s. 267

⁷¹ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 118

mocnější než já, tedy Bůh. Tímto způsobem Berkeley dokazuje existenci Boha, jenž vkládá do našich myslí ideje.

„V našich představách existuje stálost a zákonitost, která má původ v božím řádu a neměnnosti, a tím je dáno i to, čemu se říká „přírodní zákon“. Přírodní zákony nejsou nic jiného než zákony, podle nichž bůh spojuje ideje ve všech myslích.“⁷² Tyto zákony však nemůžeme znát předem ani k nim dojít pomocí logiky. Pouze důkladným pozorováním, tedy zkušeností, je můžeme zhruba pojmout. A tak se u Berkeleyho idealismus spojuje s anglickým empirismem.⁷³

Výběr filosofů v této kapitole o novověké metafyzice není nahodilý. Descartes, Locke a Berkeley jsou těmi zásadními postavami, které formovaly Humův badatelský přístup. Descartes ho navedl k příklonu ke stanovisku první osoby a jeho vědomí. Britští empiristé ho ovlivnili přesvědčením, že veškeré otázky filosofie se musí řešit odvoláním na zkušenost jedince a zkoumáním, jak se mu věci jeví. S tím také souvisí jejich tendence upřednostňovat teorii poznání před metafyzikou.⁷⁴

Hume, stejně jako Descartes, používá jako svůj nástroj metodickou skepsi, rozhodne se tedy nepřijímat žádnou věc za pravdivou, jestliže k tomu nemá dostatek důkazů. Na rozdíl od Descarta ho však tato cesta nevede k jasným závěrům, na nichž by bylo možné stavět vědecký obraz světa, místo toho rozšiřuje pochybnosti o tom, zda je vůbec něco takového možné. Rozpačitě si totiž uvědomuje, že *„rozum, opíraje se o své vlastní principy, se takřikajíc obrací proti sobě a ruší každou jistotu filosofického a všedního druhu.“⁷⁵* Svými myšlenkami otřásá sebedůvěrou filosofie a vědy, které si nárokují absolutní platnost. Upozorňuje na to, že *„přemrštěná důvěra v rozum není oprávněná a že ve skutečnosti je naše poznání velmi chatrné a v mnoha ohledech má spíše charakter domněnek, které sice spolehlivě slouží k orientaci v praktickém životě, ale nejedná se o jisté a pravdivé poznatky.“⁷⁶*

⁷² STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filosofie. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ©2000. 653 s. Studium; sv. 2. ISBN 978-80-7195-206-0, s. 267

⁷³ Tamtéž, s. 267

⁷⁴ SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5, s. 119

⁷⁵ RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9, s. 401

⁷⁶ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 148

3 Teorie idejí

Ve snaze uchopit základy lidského poznání Hume jen velmi těžko zapře vliv Lockovy epistemologie, jež v krátkosti byla představena v minulé kapitole. Hume, stejně jako další empiristé, předpokládá, že poznání má svůj původ ve smyslové zkušenosti. Avšak jak je tato zkušenost strukturovaná? Na to se pokouší odpovědět v teorii idejí, jež je zároveň východiskem jeho dalšího bádání.

3.1 Rozdělení percepce: *imprese* a *ideje*

Veškerou činnost lidské mysli můžeme podle Huma rozdělit na jednotlivé **percepce**. Percepce je „*vše, co může být myslí přítomné, ať už používáme naše smysly, či námi hýbe vašeň anebo myslíme či uvažujeme*“⁷⁷. Lze říci, že se jedná o od sebe oddělené a rozlišitelné obsahy vědomí. Podle jejich povahy je můžeme rozdělit do dvou základních skupin, a to na **imprese** a **ideje**. Hume nám poměrně neurčitě tvrdí, že „*rozdíl mezi nimi spočívá ve stupni síly a živosti, s níž zasahují mysl a pronikají do našeho myšlení či vědomí.*“⁷⁸

Imprese můžeme nazvat takové percepce, které zasahují naše vědomí nejsilněji a nejprudčeji. Patří sem „*všechny naše počitky, vášně a emoce ve chvíli, kdy se poprvé objeví v duši*“⁷⁹ Ideje poskytují slabé obrazy impresí. Často se v Humově díle setkáme také s tím, že se objevují jako jejich přesné kopie, jimiž jsme svědky při myšlení a uvažování.⁸⁰

Jinak řečeno, *imprese* vznikají jako obsahy cítění a prožívání, *ideje* jako obsahy myšlení, uvažování a představování. Mezi těmito kategoriemi je přímý reflektivní vztah. Jako první zasahuje lidské vědomí *imprese*, ta posléze vytváří svoji přesnou kopii – *ideji*, kterou naše myšlení používá jako svůj materiál. Tento mechanismus se nazývá **Princip kopírování (The copy principle)** a vzhledem k jeho důležitosti mu bude věnována větší pozornost dále v textu.

Vědom si problematičnosti tohoto rozlišení, upozorňuje autor na fakt, že se můžeme setkat s případy, kdy si lze splést *ideje* s *impresemi*. A to ve spánku, v horečce či v šílenství.

⁷⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 369

⁷⁸ Tamtéž, s. 67

⁷⁹ Tamtéž, s. 67

⁸⁰ HUME, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 40

V těchto stavech máme totiž problém ověřit, zda naše vědomí odráží působící smyslové vjemy (imprese) či zda jde jen o jejich následnou reflexi (ideji).⁸¹

Rozdíl mezi těmito druhy percepcí není pouze ve vágně definovaných termínech síly a živosti, ale také v horizontu časovosti. Přičemž impresy jsou v čase předchůdné idejím, které na ně následně navazují, jsou od nich odvozené a přesně je reprezentují.⁸²

Jeden z nejvýznamnějších interpretů Humova díla, Barry Stroud, upozorňuje na přílišnou vágnost, se kterou Hume rozlišuje mezi impresemi a idejemi. Uvádí příklad detektiva, který řeší závažný kriminální čin. Sedí doma v křesle a přemýšlí o místě činu. V tom si uvědomí důležitý detail, kterému při obhlídce nevěnoval zvláštní pozornost. V takovém případě představa působí s daleko větší silou a živostí než původní vjem, což je v rozporu s Humovou definicí.⁸³

Josef Moural předpokládá, že mnohého čtenáře Pojednání či Zkoumání jistě napadlo, zda by nebylo od Huma vhodné vytyčit na škále síly a živosti percepcí hranici, která by od sebe impresy a ideje odlišovala. Jejich rozlišení by pak záviselo na tom, na které straně této hranice se nacházejí.⁸⁴ Je s podivem, že výkladem základní premisy, ze které skotský empirista vyvozuje dalekosáhlé závěry, věnuje ve svých textech tak málo prostoru a nechává místo pro spekulace. Podle Mourala je to způsobené tím, že sám autor o tomto rozlišení nemusel mít vždy tak úplně jasno.⁸⁵

3.2 Jednoduché a složené percepcie

Percepcie (jak impresy, tak ideje) lze rozlišit i dalším způsobem, a to na jednoduché a složené.⁸⁶ Jednoduché percepcie jsou takové, které nelze dále rozdělit nebo rozlišit. Chtěli-li bych to převést do terminologie přírodních věd, můžeme říci, že jsou to atomy našeho vnímání (odhlédneme od toho, že i ty lze z poznatků moderní vědy dále rozdělit na menší částice).

⁸¹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 67

⁸² HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 70

⁸³ NOVOTNÝ, Zdeněk. *David Hume a jeho teorie vědění*. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 24

⁸⁴ DÉMUTH, Andrej et al. *Rozprawy o Humovej filozofii*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2013. 162 s. Schola philosophica Tyrnaviensis; 6. ISBN 978-80-89488-10-0, s. 25

⁸⁵ DÉMUTH, Andrej et al. *Rozprawy o Humovej filozofii*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2013. 162 s. Schola philosophica Tyrnaviensis; 6. ISBN 978-80-89488-10-0, s. 25

⁸⁶ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 68

Z těchto jednoduchých percepčí jsou následně tvořeny percepce složené. Při analýze obsahu myslí lze zpětně složené ideje rozložit na percepce jednoduché, a tím dokázat mezi nimi vzájemnou provázanost. Pokračujíc v analogii s hmotou se dá říci, že složené percepce jsou jako molekuly sestavené z jednotlivých atomů.

Z toho důvodu se význačný československý filosof Josef Tvrdý domníval, že „*Hume jest psychologickým atomistou.... Duše lidská jet mu jen množstvím neboli hromadou různých vněmů, spojených dohromady určitými vztahy.*“⁸⁷

Důležité je pro nás Humovo přesvědčení, že každá jednoduchá ideje odpovídá jednoduché impresi. Rozdíl mezi nimi je pouze ve stupni živosti.⁸⁸ Vidíme-li jasně červenou barvu (imprese), dokážeme si ji později vybavit ve svém vědomí (ideje), avšak s tím rozdílem, že působí méně jasně a živě. U složených idejí toto pravidlo neplatí. Můžeme si v představivosti vytvořit složenou ideji neodpovídající složené impresi. Během svého života jsme se setkali s člověkem a koněm. Při troše fantazie si dokážeme představit tvora z nich složeného (složená ideje). Přesto na živého kentaura nenarazíme (složená impresi).

Hume dochází v tomto bodě k poměrně kontroverznímu tvrzení, když dovozuje, že i idea Boha mohla vzniknout obdobně.⁸⁹ Mezi základní charakteristiky nejvyšší bytosti patří nekonečná inteligence, moudrost a dobrota. Lidé kolem nás nabývají různých stupňů inteligence, moudrosti a dobroty. Právě ze zkušeností s našimi blízkými získáváme ideje těchto mohoucností. Naší představivosti pak nic nebrání v tom, aby pokročila o krok dále a nechala v naší mysli vyvstat ideu bytosti, jež vzniká z „*neomezeného přidávání těchto kvalit*“⁹⁰

Znaje základní terminologii, pokusme se na jejím základě analyzovat vzorovou výseč lidské zkušenosti. Představme si člověka procházejícího se po lesní cestě. Na kůži pociťuje teplo z dopadajících slunečních paprsků. Cítí směsici příjemných vůni linoucích se ze všudypřítomných rostlin. Slyší cvrlikání ptáků. Rozhlédne se a vidí takřka nekonečné řady listnáčů podél obou stran prašné cesty. Pocit blaženosti na něho zcela mimovolně sestupuje. O hodinu později přichází k ovocným sadům. Z jabloně si utrhne její plod. Zamyslí se nad tím,

⁸⁷ TVRDÝ, Josef. Problém skutečnosti u Davida Huma a jeho význam v dějinách filosofie. Brno: Masarykova universita, Filosofická fakulta, 1925. 90 s. Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně; č. 11, s. 4

⁸⁸ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 69

⁸⁹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 40

⁹⁰ Tamtéž, s. 40

jaké by to bylo, kdyby jablko mělo chuť okurky. Myšlenku zažene a dál se k ní nevrací. Dalšího dne, již za zdmi panelového domu, na to vše vzpomíná a snaží si vybavit všechny ty barvy, vůně, pocity.

Při lesní procházce se osoba setkávala s jednoduchými i složenými impresemi. Mezi jednoduché zařadíme například prožitek tepla, barvy květin, jednotlivé tóny zpívajících ptáků. Složenou impresí se stává jablko, které si bere do ruky. Tento objekt lze totiž dále rozdělit podle jeho vlastností na jednoduché impresi. Má jistou barvu, vůni, chuť. Tyto jednoduché impresi dokáže převést na jednoduché ideje. Ve své mysli ji nečiní problém od sebe zmíněné vlastnosti oddělit a představit si je tak různě zkombinované. Napadne ji představa objektu, jež má tvar a barvu jablka, chutí se však podobá okurce. Jak jistě nemusím dokazovat, s ničím takovým se za běžných podmínek nesetkáme, přesto myslí nečiní problém si to představit. Takováto představa se stává složenou idejí, a jak víme z předcházejících řádků, složená ideje nemusí odpovídat složené impresi, zjednodušeně řečeno něčemu reálně existujícímu.

S tím však naše analýza nekončí. Když naše osoba vzpomíná na všechny tyto zážitky (ideje), lehce se stane, že pocítí například radost či melancholii. Takto vzniklou emoci, mající svůj původ v ideji, můžeme označit za impresi, protože má vysokou míru síly a živosti, ale jelikož vzniká z reflexe již proběhlého zážitku, nazývá se **reflektivní impresi**.⁹¹

3.3 Princip kopírování (The copy principle)

Humem navrhovaná teorie poznání nemá za cíl jen vysvětlit lidskou zkušenost, ale zároveň získat pevnou půdu pro veškeré filosofické a vědecké bádání. Základní premisou je zde tzv. The copy principle. Podle něhož „*všechny naše ideje čili slabší percepce jsou kopiemi našich impresí čili percepce silnějších.*“⁹² Znamená to, že naše mysl je spoutána zkušeností a nemá možnost ji překročit. Veškerý obsah mysli je na ní vázán a nemůže ji uniknout. Na první pohled nevinné tvrzení má dalekosáhlé důsledky pro veškerá metafyzická tvrzení. Vyplývá z něho totiž, že pokud filosof něco tvrdí, musí dokázat, že při tom vychází ze zkušenosti, pokud tak nemůže učinit, je jeho tvrzení nesmyslné. Takového filosofa se poté postačí zeptat: „*Z jaké*

⁹¹ DÉMUTH, Andrej et al. Rozpravy o Humovej filozofii. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2013. 162 s. Schola philosophica Tyrnaviensis; 6. ISBN 978-80-89488-10-0, s. 29

⁹² HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 40

*imprese je ta domnělá idea odvozena?*⁹³ Pokud není schopen odpovědět, není důvod se jeho teorií zabývat. Skotský rodák se domnívá, že takovýto postup nám dává naději na odstranění veškerých sporů týkající se významu pojmů a jejich vztahů.

Trefně k tomu poznamenává: „*Značná část metafyziky není v pravém smyslu vědou, nýbrž má svůj původ buď v neplodném úsilí lidské marnivosti, jež se pokouší proniknout do oblastí rozumu naprosto nedostupných nebo ve zchytralosti obecně rozšířených pověr.*“⁹⁴

The copy principle Hume zavádí jednak jako metodologickou pomůcku, která nám má pomoci vystopovat původní impresy, z nichž odvozujeme používané pojmy, zároveň jako cestu k průkaznému odmítnutí nevyhovujících termínů, které sice mohou získat oblibu, ale ve skutečnosti nemají jasnou a srozumitelnou definici vycházející z empirie. Zdeněk Novotný poznamenává, že The copy principle je „*kritérium, které může být právem přirovnáváno k očištcí, jímž musí projít všechny ideje.*“⁹⁵

Jestli-že bychom skepsi s nímž přistupuje Hume k metafyzickým teoriím dovedli ad absurdum a měli na teorii idejí stejné nároky, jaké má on na ně, mohli bychom se ho se ho zeptat: odkud čerpáme ideje síly a živosti? Pokud by na tuto otázku nebyl schopen odpovědět, museli bychom zavrhnout i jím na první pohled srozumitelný a jasný přístup k problematice lidského poznání.

Nelze také přehlédnout konsekvence, který má zmíněný princip pro jazykovědu. Předpokládejme správnost Humovy argumentace, tedy, že impresy tvoří základ pro tvorbu idejí, jež následně poskytují materiál pro naše myšlenky, které vyjadřujeme pomocí slov. Právě díky tomuto mechanismu mohou mít slova svůj význam. Bez zkušenosti bychom k nim přistupovali jen jako prázdným, nicneříkajícím výrazům. Asi tak, jako když slyšíme slovo v jazyce, kterému nerozumíme. Představme si částečně slepého jedince, jenž kvůli svému postižení nezná impresi červené. Nemá tak ani odpovídající ideu, a nemůže mít myšlenky zahrnující koncept červené barvy. Bude však bez problému schopen vytvořit větu zahrnující slovo „červená“. Například: „rajčata jsou červená“. Jelikož však slovo „červená“ není spojené

⁹³ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 44

⁹⁴ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 30

⁹⁵ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 23

s idejí v mysli tohoto jedince, nemůže opravdu přemýšlet o rajčeti jako o červeném objektu. Nerozumí významu této věty.⁹⁶ Ukazuje se nám tu zcela zásadní vztah mezi jazykem a poznáním. V jednoduchosti by to bylo možné banálně shrnout tak, že nemůžeme smysluplně hovořit o tom, o čem nemáme zkušenost.

3.4 Ideje paměti a obraznosti

Pokud by naše mysl byla jen proudem jednoduchých idejí, byli bychom odsouzeni pouze k chaotickému vnímání změní různých vjemů, jimž bychom nerozuměli a jež bychom nedokázali roztřídit. Jelikož můžeme říci, že takto naše mysl naštěstí nefunguje, měli bychom se zaměřit na to, proč tomu tak je. Hume předkládá dvě vlastnosti naší mysli, které nám umožňují spojovat a třídit percepce, a tím vůbec možnost myslet a uvažovat. Jedná se o paměť a obraznost.

Ideje vzniklá z imprese se v našem vědomí může objevit dvěma různými způsoby. Pokud si při svém objevení udržuje značnou část své původní živosti, mluvíme o ni jako o ideji vycházející z paměti, jestliže však tuto živost ztrácí, hovoříme o ideji z obraznosti.⁹⁷ Vidíme-li pobíhající koně po poli, a posléze na to vzpomínáme, jedná se o výkon paměti. Jestliže na základě toho uvažujeme o tom, jaké by to bylo, pokud by takový kůň měl uprostřed čela roh, jedná se výkon obraznosti, protože tato představa na nás působí méně živě a uvěřitelně než původní vzpomínka.

Dalším rozdílem mezi nimi je ten, že obraznost není vázána „*pořadím a formou, kterou mají původní imprese, zatímco paměť je v tomto ohledu svým způsobem spoutána a bez možnosti variace.*“⁹⁸ Paměť uchovává pořadí událostí tak, jak po sobě následovaly a udržuje původní data o prostorových a časových souvislostech. Jestliže dojde v takovém případě k odchýlení od původních impresí, značí to porušení nebo nedokonalost této schopnosti.⁹⁹ Obraznost může volně nakládat s jednoduchými i složenými idejemi, avšak důsledkem toho některé její výtvoři nejsou podloženy vírou (belief) v jejich reálnou existenci.

Zastavme se ještě chvíli u živosti (liveliness), jež od sebe dělí paměť od obraznosti. Živost ideje je dána pocitem, který je s ní spjat. Hume tento pocit nazývá vírou (belief). Právě

⁹⁶ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 121

⁹⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 74

⁹⁸ Tamtéž, s. 75

⁹⁹ Tamtéž, s. 75

její přítomnost nám dává nepochybnou jistotu o reálnosti našich vzpomínek a přesvědčení.¹⁰⁰ Nejlépe tato vlastnost vynikne na příkladu, který většina lidí alespoň jednou za život zažila. Volně zde budu vycházet z Huma, přitom však se budu snažit udržet intenci jeho příkladu.¹⁰¹

Představme si, že se nacházíme na rodinném večírku, kde někdo z našich příbuzných, třeba dědeček, vypráví veselý příběh pocházející z našeho dětství, v němž vystupujeme jako hlavní postava. Z počátku si nejsme schopni spojit vyprávění s našimi vzpomínkami. Nevíme tak, zda jde jen o výplod fantazie našeho příbuzného nebo o příběh postavený na reálných událostech. Naše mysl si tak prozatím musí vystačit s obrazností, aby mohla spojovat ideje v příběhu vyřčené. Stačí však jedna zmíněná drobnost, třeba odkaz na námi dříve vyslovenou větu, aby došlo k propojení a my si uvědomili, že posloucháme pravdivé vylíčení jedné příhody z ranných let našeho života. V ten moment již pracuje naše paměť, příběh nabývá živosti a je provázen vírou (belief), která mu předtím chyběla.

3.5 Asociace idejí

Už jsme v našem putování pokročili o značný kus dále. Dozvěděli jsme se, jak je podle Huma strukturované lidské myšlení, chápeme vztah mezi impresemi a idejemi. Dokážeme popsat rozdíl mezi jednoduchými a složenými percepce, a dokonce známe i obě schopnosti naší mysli, kterými ideje přicházejí k životu, tedy obraznost a paměť. V následujících řádkách se podrobněji podíváme, na jakých principech stojí spojování jednoduchých idejí do idejí složených.

„Ideje se v mysli nevyskytují nahodile, libovolně a chaoticky, nýbrž v určitém smysluplném pořadí, v přirozených souvislostech a spojitostech. To je výsledek působení takzvaných principů sdružování neboli asocičních pravidel.“¹⁰² Pravděpodobně bychom očekávali, že tato pravidla vycházejí z činnosti rozumu, tak tomu však není. Jedná se spíše o automatické spojování představ, které z velké části probíhá bez vědomého úsilí mysli.

Mechanismus, který za tím stojí, nápadně připomíná Newtonovu teorii gravitace. Teorie gravitace vysvětluje proces, kterým jsou všechny fyzické objekty ve vesmíru k sobě

¹⁰⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 166

¹⁰¹ TRAIGER, Saul. The Blackwell guide to Hume's Treatise. Blackwell Publishing Ltd. 2006. ISBN 9781405115087, s. 48

¹⁰² ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 149

vzájemně přitahování, a to na základě své hmotnosti a vzdálenosti, která se mezi nimi nachází. Teorie asociací má podobné ambice. Předpokládá zákonitosti v oblasti našeho myšlení, kterými jsou k sobě přitahovány jednoduché ideje a následně sdružovány v ideje složené.¹⁰³

Hume se domnívá, že je v našich silách tyto procesy vysvětlit a zpětně vystopovat jejich působení. Lze to ilustrovat na následujícím úryvku ze Zkoumání: „*Je zřejmé, že existuje princip spojování různých myšlenek či idejí myslí a že objevení některé v paměti nebo obraznosti vede k objevení určitých dalších s jistým stupněm metodičnosti a pravidelnosti.*“¹⁰⁴ Principy asociace jsou „*ve vztahu k myslí jedinými články, které vážou kusy světa dohromady ... jsou pro nás skutečným pojivem světa*“¹⁰⁵ Metaforicky lze říci, že nejjednodušší vjemy představují cihly a asociační vztahy jsou pojivem, které je drží při sobě.¹⁰⁶

Newton se pokoušel vysvětlit zákony stojící v pozadí světa fyzického, Hume se o to samé snažil ve světě našeho myšlení. Zajímalo ho, jak z jednoduchých idejí vznikaly složité myšlenkové koncepce, vášně a přesvědčení. Právě zákony neboli také principy asociace stály v centru snah vysvětlit tyto psychologické fenomény. Dochází k závěru, že v zásadě jsou tyto zákony jen tři, a to 1) podobnost 2) soumeznost v čase a místě 3) příčina a účinek¹⁰⁷ V podstatě se jedná o mentální mechanismy, jimiž dochází k tomu, že jsou k sobě vzájemně „přitahovány“ ideje na základě zvykového přechodu mezi nimi.¹⁰⁸

1) **Podobnost** se vyznačuje tím, že mezi dvěma idejemi je něco společného, díky čemuž se v našem vědomí vytvoří spojení, které nám umožňuje mezi nimi s lehkostí přecházet. Vidíme-li fotku našeho kamaráda v dětství, tak nás naše vědomí vede k myšlenkám na jeho současnou podobu.¹⁰⁹ Sledujeme-li televizní seriál, lehce sklouzneme k úvahám o životě herců, kteří v něm ztvárňují hlavní postavy.

2) **Soumeznost** je dána buď časovou nebo prostorovou blízkostí dvou idejí. Jestliže na nás při procházení kolem vlakového nádraží vždy štěkal pes, který běhal v sousedství,

¹⁰³ STANISTREET, Paul. Hume's Scepticism and the Science of Human Nature. Routledge. 2017. ISBN 9781138272934, s. 46

¹⁰⁴ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 45

¹⁰⁵ HUME, David, „Výtah z Treatisu.“ Překl. H. Janoušek. Reflexe, roč. 38, 2010, s. 75

¹⁰⁶ PASSMORE, John. Hume's Intentions. Cambridge: Cambridge University Press 1952, s. 106

¹⁰⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 76

¹⁰⁸ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 169

¹⁰⁹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 46

nemůžeme se divit tomu, že se nám tato budova vybaví v naprosto jiném místě a čase při zaslechnutí štěkotu.

3) **Příčina a účinek (kauzalita)** je nejdůležitějším principem asociace ze všech tří. A to především proto, že je nejčastěji se vyskytující a zároveň vytvářející nejsilnější spojení.¹¹⁰ Jelikož je tento vztah zcela zásadní pro tuto práci, nebudeme se zde věnovat jeho charakteristikám, protože jim bude věnována samostatná kapitola. Zjednodušeně zde alespoň nastíníme, že se zakládá na tom, že z přítomnosti jednoho předmětu (jevu) vyvozuje závěr, že jiný objekt (jev) mu předcházet nebo bude následovat. A to na základě spojení, které se mezi nimi nachází a má na ně bezprostřední vliv. A tak, když vidíme zranění, přirozeně nás to vede k myšlence na bolest, zaslechneme-li zmínku o slunci, představíme si teplo, jsme-li svědky letícího míče proti oknu, předpokládáme, že v následujícím momentě uřeme rozbité sklo.¹¹¹

¹¹⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 77

¹¹¹ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 63

4 Kauzalita v pojetí Davida Huma

V této kapitole se dostáváme k jádru předkládané práce. Předcházející texty byly nutné k tomu, abychom získali základní přehled o Humových epistemologických východiskách a naučili se používat terminologii s tím spojenou. Díky tomu již nebude nutné vysvětlovat základní pojmy a jejich použití. Abychom si uvědomili ambice, jež Huma provázely při hledání podstaty lidského poznání a jeho hranicích, poslouží nám k tomu úryvek z Pojednání:

„Nikdy jsem nezamýšlel proniknout do povahy těles nebo vysvětlit skryté příčiny jejich chování. Kromě toho, že to nenáleží k mému nynějšímu úkolu, se obávám, že takový podnik leží mimo dosah lidského rozumu a že si nikdy nemůžeme nárokovat jiné poznání těles než prostřednictvím vnějších vlastností, které odhalují smyslům“¹¹²

Několik málo vět stačí k tomu, abychom si všimli skepse, s níž Hume přistupuje k možnostem lidského poznání. Vzdává se možnosti zjistit podstatu předmětů vstupujících do našeho vědomí. Na místo toho vymezuje jasně danou hranici, na které se musíme zastavit, aby naše argumentace stála na pevných základech. Touto hranicí je zkušenost, jejíž analýze se autor věnuje v teorii idejí. Ta redukuje veškeré lidské vědění na impresy a z nich odvozené ideje. Hume se tak vzdává hledání souvislostí mezi naším poznáním a skutečností, která byla tak podstatná například pro Descarta a další racionalisty. *„V racionalistických metafyzikách shodu poznání se skutečností většinou zajišťoval nějakým způsobem Bůh. Hume Boha z noetické problematiky vylučuje, a tím také ztrácí tradiční metafyzický prostředek pro záruku shody poznání a skutečnosti.“¹¹³*

Autor se tedy nesnaží odpovědět na to, jak naše poznání souvisí s vnějším světem. Jestli ho věrně reprezentuje nebo se nechává svést smyslovými klamy. Dokonce ho ani nezajímá, zda něco takového jako vnější svět „tam venku“, za naší zkušeností, vůbec leží či jde jen o iluzi vyvolanou myslí. Podstatné pro něho je zjistit, proč se domníváme, že impresy přítomné v naší mysli reprezentují reálně existující věci. Jak od sebe odlišujeme to, co reálné je a co již není. A především: co to znamená, když říkáme, že něco víme, a že jsme něco poznali.¹¹⁴

¹¹² HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 133

¹¹³ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 150

¹¹⁴ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 133

Například Husserl na Humovi oceňuje, že na rozdíl od Locka nebo později Kanta nezačíná své úvahy s člověkem jako subjektem, na něhož působí vnější objekty. Není tu pro něho žádná dualita mezi já a vnějším světem. Díky tomu se nemusí zabývat problémy a rozpory, které vyplývají ze snah porozumět „věcem o sobě“ bez přispění vědomé mysli.¹¹⁵ V jednom bodě se však přece jen shoduje se svými současníky. Stejně jako oni totiž vychází z předpokladu, že abychom získali znalosti o světě kolem nás, musíme nejdříve pochopit strukturu a funkce lidské mysli.¹¹⁶

4.1 Předměty lidského poznání: vztahy idejí a faktické okolnosti

„Veškeré myšlení pochází z relativně omezeného souboru impresí, ale přesto si konstruujeme celý systém přesvědčení a poznatků, který zásadně přesahuje původní impresie i ideje, jež se z nich odvozují“¹¹⁷

Chceme-li něco poznat, máme tendenci předpokládat, že tak musíme činit mohoucností naší přirozenosti, kterou nazýváme myšlení. Abychom však neztratili se zřetele, čeho všeho je schopná, kde nám může nabídnout jistotu poznání, a kde pouze pravděpodobnost nebo dokonce nejistotu, musíme její obsahy podle Huma rozdělit na dva základní druhy, a to na 1) **vztahy idejí** a 2) **faktické okolnosti**.¹¹⁸

1) Vztahy idejí vyjadřují takové předměty lidského myšlení, ke kterým „přísluší vědy jako geometrie, algebra a aritmetika a krátce všechna tvrzení, jež jsou jistá na základě nahlédnutí nebo důkazu.“¹¹⁹ Pythagorova věta, tedy že čtverec nad předponou se rovná součtu čtverců nad odvěsnami nebo základní aritmetické operace, jako že dva plus dva se rovná čtyři, vyjadřují vztahy, k nimž lze dospět pouhým myšlenkovým výkonem.

I kdyby ve vesmíru neexistovalo vůbec nic, těmto tvrzením by to na pravdě neubralo.¹²⁰ A to z toho důvodu, že jsou abstraktní a netýkají se skutečného světa. Platí vždy a všude. Jejich platnost je dána a priori, bez nutnosti empirie.

¹¹⁵ HYNEK Janoušek, ZAHAVI Dan. Husserl on Hume, 2019. British Journal for the History of Philosophy, DOI: 10.1080/09608788.2019.1678457

¹¹⁶ LAMPRECHT, Sterling. Empiricism and epistemology in David Hume. Studies in the History of Ideas. 1925, s. 221

¹¹⁷ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 150

¹¹⁸ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 48

¹¹⁹ Tamtéž, s. 48

¹²⁰ Tamtéž, s. 48

2) Faktické okolnosti jsou druhým předmětem lidského myšlení. Od vztahu idejí se odlišují tím, že k jejich poznání je nutná smyslová zkušenost, a také tím, že nikdy nelze pouze na základě logických pravidel dokázat jejich pravdivost. Musíme se tak smířit s jejich pravděpodobností povahou. „*Opak každé faktické okolnosti je vždycky možný, nemůže totiž nikdy být logicky sporný a mysl si jej může představit stejně snadno a stejně zřetelně, jako by odpovídal skutečnosti.*“¹²¹ Dokážeme-li si představit pravdivost negace nějakého výroku, jedná se vždy o faktickou okolnost. Ukažme si to na příkladu:¹²²

Výrok 1: Zítra vyjde slunce.

Výrok 2 (negace): Zítra nevyjde slunce.

Oba tyto výroky jsou pro nás představitelné a neobsahují v sobě logický spor. Pokud by tomu tak bylo, nedokázali bychom oba scénáře považovat za možné. Samozřejmě jsme se během našeho života nesečkali s dnem, kdy by slunce nevyšlo, tedy je pravděpodobnost pravdivosti prvního výroku vzhledem k naší zkušenosti mnohem vyšší, přesto i opačná situace je představitelná. Proto daný výrok zařadíme do faktických okolností. Sem patří například také poznatky jako „psi neumí mluvit“, „voda se vaří při teplotě 100 °C“ nebo „politikové stále lžou“¹²³

Zkusme však jiné porovnání:

Výrok 1: Trojúhelník má tři strany

Výrok 2 (negace): Trojúhelník nemá tři strany

Tyto výroky na rozdíl od předcházejících dvou nejsou vázány na konkrétní čas a prostor. Nic nám tedy neříkají o zkušenosti. Dále pouze jeden z nich je logicky možný, a to první, druhý obsahuje zcela zřejmý logický spor vyplývající ze samotné definice trojúhelníku. Za žádných okolností si naše mysl nedokáže představit trojúhelník s více či méně než třemi stranami. Právě z toho důvodu se jedná o vztah idejí. Jejich předností je tak jasnost a přesnost, aniž však obsahují jakékoliv informace o světě našich zkušeností.

¹²¹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 49

¹²² Tamtéž, s. 49

¹²³ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 151

Středem zájmu Humovy teorie poznání jsou však faktické okolnosti, protože právě z nich odvozujeme většinu našich poznatků o světě. Jaká je však jejich podstata? O tom má autor jasno. „Zdá se, že veškeré poznávání faktických okolností je založeno na vztahu příčiny a účinku. Pouze díky tomuto vztahu můžeme postoupit za evidenci paměti a smyslu.“¹²⁴ Dozvídáme se o dvou podstatných vlastnostech faktických okolností: 1) mají kauzální charakter 2) mohou přesáhnout bezprostřední smyslové vnímání i hranice vytyčené paměti.

Dělení obsahů naší mysli vychází ze dvou posuzovaných kritérií. 1) z hlediska **myslitelnosti**: opak výroku o faktických okolnostech je myslitelný, u vztahů idejí tomu tak není. 2) z hlediska **vztahu ke skutečnosti**: Faktické okolnosti nám něco vypovídají o skutečnosti, ale nelze u nich dojít k jistotě pravdivosti, vztahy idejí jsou sice jisté, ale jedná se pouze o rozumové poznatky a jejich pravdivost nezávisí na tom, zda jim ve skutečnosti něco odpovídá.¹²⁵

4.1.2 Evidence faktických okolností na základě kauzální interference

Evidence faktických okolností, tedy dokazování jejich správnosti, se zakládá na tom, že předpokládáme „*spojení mezi přítomným faktem a tím, co z něj vyvozujeme*“.¹²⁶ Říkáme-li, že naši příbuzní byli na dovolené u moře, dokazujeme to došlou pohlednicí nebo třeba hovorem, který jsme s nimi nedávno měli. Není v našich silách přímo ověřovat každé tvrzení, jež vyslovíme, proto musíme spoléhat na důvěryhodnost přítomných indicií svědčících v jeho prospěch. Považujeme-li naše tvrzení za pravdivé, předpokládáme, že mezi tvrzením (příbuzní jsou na dovolené) a indicií (pohledem) existuje kauzální interference. Příčina (poslání dopisu z exotické destinace) způsobuje účinek (dopis v našich rukou). A právě vědomí tohoto vztahu provází víra (belief) v pravdivost výše zmíněného výroku.¹²⁷

„Člověk, který najde na pustém ostrově hodinky nebo jakýkoli jiný stroj, z toho vyvodí, že na ten ostrov kdysi vstoupili lidé“¹²⁸ Tato úvaha má podle Huma dokládat, že z přítomného

¹²⁴ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 50

¹²⁵ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 151

¹²⁶ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 51

¹²⁷ Tamtéž, s. 51

¹²⁸ Tamtéž, s. 51

faktu (nalezené hodinky) dokážeme vyvodit faktickou okolnost (přítomnost lidí), která není přítomna.

Jak je to možné? Pokusme se analyzovat tuto úvahu. Pokud by byl člověk ponechán na pustém ostrově několik dní po svém narození a starala o něho místní zvířata, Humův příklad by nebyl platný. Takovýto jedinec by nerozuměl tomu, co našel a ani by nebyl schopný odvodit, jak to bylo vyrobeno. Hodinky by tak pro něho byly jen předmětem, o jehož smyslu mu není nic zřejmé. I kdyby sebevíc usiloval o rozumové uchopení nastalé události, ničeho by nedosáhl. *„Předložme nějaký předmět muži silného přirozeného nadání a rozumu, pokud je to předmět pro něj naprosto nový, nebude schopen ani tím nejdůkladnějším zkoumáním jeho smyslových kvalit odhalit kterýkoli z jeho příčinných a následných vztahů“*¹²⁹

V Humově úvaze se nachází množství nevyřčených předpokladů, například že

- 1) jedinec na pustém ostrově se dříve setkal s lidmi**
- 2) rozumí tomu, že hodiny jsou lidským výtvozem**
- 3) chápe, že se nějaký předmět sám od sebe neobjeví.**

Až v momentě, kdy jsou splněny tyto podmínky, lze tvrdit, že z nich vyplývá autorem navrhovaný příklad. A to proto, že *„poznávání tohoto vztahu (příčiny a účinku) není nikdy dosahováno úvahou a priori, nýbrž povstává výlučně ze zkušenosti, ve které shledáváme ty či ony předměty ve stálém vzájemném souběhu.“*¹³⁰ Z jednotlivých smyslových kvalit objektů kolem nás nemáme možnost odhadnout žádné další, jestliže nejsou přítomny naším smyslům. Z kapalnosti vody nemůžeme odhadnout, že někoho zadusí. Ze svítivosti ohně, že je schopen někoho spálit.¹³¹ V krátkosti řečeno: *„Příčiny a účinky nelze odhalit rozumem, nýbrž zkušeností“*¹³²

Představme si, že jsme obětí zranění mozku, které nám způsobí naprostou ztrátu paměti a z našeho vědomí se stává pomyslná tabula rasa. Jestliže by v takovém okamžiku před námi někdo stál s kamenem v ruce, a zeptal se nás, co se s ním stane, jestliže ho pustí z ruky, nemáme ideji, z které bychom mohli vycházet. Kámen může levitovat, vstoupat vzhůru, vyletět

¹²⁹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 51

¹³⁰ Tamtéž, s. 51

¹³¹ Tamtéž, s. 51

¹³² Tamtéž, s. 51

do strany nebo spadnout. Všechny tyto možnosti jsou možné, neobsahují logický spor, a tak je a-priori nemůžeme vyloučit.¹³³ Chtěli bychom na takovém místě být upřímní, museli bychom uznat, že výsledek takového pokusu není v našich silách předpovědět. A to proto, že „každý účinek je děj odlišný od své příčiny. Nemůže v ní tedy být nalezen a první nápad či představa a priori o něm musí být naprosto libovolná“¹³⁴ Musíme se proto smířit s tím, že „když přemýšlíme a priori a uvažujeme pouze nějaký předmět či příčinu, jak se myslí jeví nezávisle na veškerém pozorování, nemůže nám nikdo napovědět představu žádného odlišného předmětu, jakým je jeho účinek“¹³⁵

4.3 Epistemologické předpoklady zkoumání kauzality

Zmíněné rozlišení předmětů lidského myšlení na vztahy idejí a faktické okolnosti vybočuje ze způsobu, kterým v Humově době filosofové přistupovali k epistemologickým otázkám. Převládá mezi nimi předpoklad (ať implicitně či explicitně), že člověk je vytvořen k obrazu božímu. Sice nedosahuje jeho dokonalosti, protože na rozdíl od něj je člověk konečný, chybný a jeho síly jsou omezené. Přesto má lidská mysl podíl na myslí boží, díky čemuž získává přístup k pravdivým poznatkům, umožňujícím pochopit svět na základě záměrů, které do nich Bůh vložil. Svět je rozumný, a my, nositelé rozumu, mu tak dokážeme porozumět.¹³⁶ „Představitelé novověkého racionalismu se domnívali, že jsou schopni formulovat nutně pravdivé soudy o povaze skutečnosti (tj. syntetické soudy a priori), ale právě to Hume odmítá. Apriorní, nutné a jisté poznání se podle něj může týkat jen abstraktních vztahů, které nesouvisí s reálným světem kolem nás“¹³⁷

Od čeho racionalisté odvozovali schopnost rozumu postihnout fundamentální povahu reality? Bylo to na základě podobnosti mezi logickými zákony vyvozované rozumem a (domněle) kauzálním charakterem přírodních procesů. Ty se podle nich řídí principem příčiny a následku, které jsou vzájemně provázené. V našich kognitivních silách leží možnost jejich rozpletení, a to pouze na základě systematického vyvozování, jakého jsme svědky ve formální logice. Stejně jako je v ní možné z premis vyvodit závěry, tak je z pozorovaných příčin možné

¹³³ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 52

¹³⁴ Tamtéž, s. 54

¹³⁵ Tamtéž, s. 57

¹³⁶ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 2

¹³⁷ ŠPELDA, Daniel. Renesanční a novověká filosofie. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0, s. 151

vyvodit účinky. Hume tento optimistický náhled nesdílí a důsledně ho kritizuje. Upozorňuje na to, že příčina a následek jsou dva odlišné objekty našeho myšlení, které nelze odvozovat a-priori bez přispění zkušenosti.¹³⁸ Tím také nabourává dlouho obecně sdílenou představu mnohých myslitelů o přístupnosti přírody lidskému poznání.¹³⁹

Právě jsme se seznámili s poměrně jednoduchou koncepcí zabývající se rozlišením objektů našeho myšlení. Svůj původ má v autorově novějším díle *Zkoumání*, avšak v *Pojednání*, starším a rozsáhlejšímu textu, k ní nalezneme předlohu. Sice je zatěžkána jistou interpretační nejednoznačností, přesto je v mnohém rozšiřující a do větších podrobností je věnována kauzalitě, tedy klíčovému bodu naší práce. Z toho důvodu si ji zde poskytneme také prostor.

Předtím však musíme učinit malou, terminologickou odbočku, abychom dokázali porozumět jejich styčným bodům. Když jsme zde hovořili o objektech našeho myšlení, mínili jsme tím složené ideje, jímž jsme se věnovali dříve. Stále se nám zde vrací základní empirická maxima, definována Johnem Lockem: „*nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech.*“¹⁴⁰

Naše myšlení tak není schopno pracovat s ničím jiným, než s materiálem poskytnutým mu smysli. Prvotně se objevující smyslové obsahy nazýváme *imprese*, z nich následně jsou odvozovány ideje, jakožto jejich přesné kopie. Tyto ideje se mezi sebou spojují na základě principů asociace a tvoří ideje složené, které jsou nové, komplexnější a vzájemně provázané. Zatím nás zajímal jejich obsah, tedy to, o čem vypovídají. Pokud složené ideje vypovídají o něčem skutečném, reálně existujícím, co souvisí s během přírody, nazýváme je **faktické okolnosti**. Pokud vyjadřují nutné, logické vztahy mezi čísly či geometrickými obrazy, hovoříme o nich jako o **vztazích idejí**.

Bez ohledu na jejich názvosloví, z principů teorie idejí vyplývá, že obě tyto kategorie ztělesňují **vztahy mezi idejemi**, akorát první z nich (faktické okolnosti) činí závěry, které nejsou odvoditelné z definice jich samých, ale vyžadují soulad se zkušeností. Některým čtenářům se tyto připomínky mohou jevit jako redundantní, přesto je považuji za nutné, aby nám bylo zřejmé, že zkoumáme-li složené ideje (objekty našeho myšlení), především nás zajímá obsah a povaha vztahů, kterými byly spojeny. **Vztah** je klíčovým pojmem v Humově epistemologii a

¹³⁸ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, str. 14

¹³⁹ Tamtéž, s. 3

¹⁴⁰ BLECHA, Ivan. Filosofie. 4., opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 279 s. ISBN 80-7182-147-0, s. 92

nelze ho opomenout, protože „všechny druhy uvažování spočívají jedině v porovnávání a objevování vztahů, ať již stálých, či nestálých, které existují mezi dvěma či více předměty“¹⁴¹

V této kapitole jsme se zabývali obsahem idejí, dále se budeme zabývat povahou jejich spojení.

4.4 vztahy přirozené a filosofické

„Slovo vztah se běžně používá ve dvou významech, které se od sebe značně liší. Bud' se jím označuje vlastnost, kterou jsou dvě ideje spojeny dohromady v obraznosti, přičemž jedna přirozeně vyvolává druhou anebo ohled v němž je považujeme za vhodné srovnávat i poté, co byly libovolně sjednoceny v představivosti“¹⁴²

V první významu takový vztah označujeme jako **přirozený**, v druhém jako **filosofický**. Přirozený vztah mezi idejemi není dán samotným jejich obsahem, nýbrž procesem, kterým mysl při jejich spojování prochází. Jeho přirozenost spočívá v tom, že probíhá spontánně, bez zapojení rozumových úvah. Jestliže se objeví idea A, zcela automaticky vyvolá ideji B. Vidíme-li fotografii svého známého, vybaví se nám jeho podoba při našem posledním, společném setkání. Mezi těmito dvěma idejemi není třeba záměrně hledat spojení, proběhne mimovolně. Proto se jedná o vztah **přirozený**.

Jestliže jsem včera obdivoval obraz v galerii, a teď přemýšlím, zda byl od Picassa a usilovně se přitom pokouším vybavit si obrazy, které jsem od něho dříve viděl, s tím abych mezi nimi našel společné znaky, jedná se o vztah **filosofický**, protože idea obrazu přirozeně nevyvolává ideu jeho malíře.¹⁴³ Místo toho se záměrně snažím vzpomenout na detaily obrazů a podle nich zjistit, kdo jej mohl namalovat. Filosofickým je tento vztah z toho důvodu, že vědomě mezi sebou porovnávám ideje a teprve mezi nimi hledám možnou spojitost. Filosofický vztah je tak postaven na libovolném srovnávání jednoho objektu s druhým a hledáním logické spojitosti, jež se mezi nimi může nalézat.¹⁴⁴ Rozlišení mezi přirozenými a filosofickými vztahy se zdá být rozlišením mezi dvěma druhy mentální aktivity: na jedné straně přirozeným přechodem jedné ideje k druhé a na druhé straně porovnání dvou libovolně vybraných idejí.¹⁴⁵

¹⁴¹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 143

¹⁴² Tamtéž, s. 79

¹⁴³ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 17

¹⁴⁴ LEE, Archie. Hume's Considered View on Causality. Greenwood. 2005, s. 13

¹⁴⁵ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 111

Jak je již nejspíše zřejmé, epistemologie z pera skotského filosofa tvoří provázaný celek, v němž se teoretické koncepty vzájemně doplňují, někdy dokonce překrývají. Proto, když hovoříme o přirozených vztazích, nejedná se pro nás o nic nového, protože vyjadřují dříve zmíněné principy asociací, tedy: 1) podobnost 2) souměznost v čase a prostoru 3) Příčinu a účinek (kauzalitu).

Nové jsou pro nás filosofické vztahy. Těch Hume definuje celkem sedm. Všechny zachycují situaci, kdy dochází k srovnání mezi různými idejemi, aniž by se mezi nimi vytvořil spontánní vztah.¹⁴⁶ Obraznost je tedy vědomě motivována k tomu, aby mezi nimi vztah teprve našla. Patří mezi ně: „*podobnost, identita, časové a místní vztahy, kvantitativní poměr, stupně kvality, protikladnost a příčinnost*“¹⁴⁷ Všimněme si, že podobnost, časové a místní vztahy a příčinnost se může objevit jednat jako přirozený, tak také jako filosofický vztah.

Filosofické vztahy lze dále rozdělit do dvou tříd. Do první z nich, nazvěme ji **třídou A**, patří vztahy, jež „*zcela závisí na idejích, jež porováváme*.“¹⁴⁸ Zařazujeme sem: podobnost, protikladnost, stupně kvality a kvantitativní poměr. Ukažme si to na příkladu. Ve své mysli si vybavíme ideu českého prezidenta a s tím ideu jeho portrétu visícího nad hlavy žáků ve školách. Tyto ideje porovnáme na základě vztahu podobnosti (podobnost zde má funkci filosofického vztahu). Nemáme kontrolu nad tím, jaký rozsah či zda vůbec mezi nimi najdu styčné body k porovnání. To je dáno samotným obsahem idejí, jež srovnáváme. „*Pokud si jsou nějaké předměty navzájem podobné, vnutí se tato podobnost okamžitě našemu zraku či spíše naší mysli a jen zřídka si vyžaduje nové přezkoumání*“¹⁴⁹

Podobnost jakožto vztah filosofický má tedy jistou regulativní funkci, protože nás vede k jednoznačným závěrům a zamezuje libovůli naší představivosti. Obdobně je tomu u stupňů kvality, tedy ve schopnosti určit rozdíly v teplotě, barvě, chuti a kvantitativního poměru – porovnávání velikostí čísel a tvarů, například, že číslo 5 je větší než 2.¹⁵⁰ Všechny tři tyto vztahy

¹⁴⁶ HUME, David a JANOŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 79

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 139

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 139

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 140

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 140

„lze zjistit na první pohled a spadají spíše do oblasti intuice než demonstrativního důkazu“¹⁵¹
Právě jen ony se z toho důvodu mohou stát předměty vědění a jistoty.¹⁵²

Ve stručnosti můžeme říci, že do třídy A patří takové filosofické vztahy, které sice vědomě přivádíme k životu, ale jejich povaha nám nedovoluje s nimi volně nakládat. Bylo by například pošetilé tvrdit, že číslo 8 je menší než 10. Stejně tak bychom se s nejspíš s úsměškem podívali na někoho, kdo by tvrdil, že nevidí podobnost mezi fotkou a skutečnou podobu nějaké osoby.

Třída B obsahuje filosofické vztahy, které (na rozdíl od třídy A) nemohou být předměty vědění a jistoty, jsou jimi: identita, časové a místní vztahy a příčinnost.¹⁵³ Je jim společné to, že *„se mohou měnit, aniž by se jakkoliv měnily (jejich) ideje.“¹⁵⁴* Na první pohled těžko srozumitelná definice bude jasnější na konkrétních příkladech. Filosofické vztahy patřící do třídy A se vyznačovaly tím, že jimi mezi sebou byly porovnávaly ideje přímo. A tak nám například nezáleželo na tom, jak daleko je obraz prezidenta od jeho předlohy z masa a kostí. Mohly být od sebe vzdáleny stovky kilometrů, na jejich vztahu podobnosti to nemělo vliv. Nebylo potřeba ani zjišťovat, jestli portrét, z něhož vycházím, byl vytisknut jako první nebo tisící.

V případě vztahů zařazovaných do třídy B tomu tak není. Vystupují v jistém smyslu jako třetí člen mezi ideje a neodvíjejí se od nich samých. A tak, když se podívám na stůl a přemýšlím o vzdálenosti mezi notebookem a sklenicí vody, tak ta není odvozována ani od ideje notebooku, ani od ideje sklenice vody, ale vstupuje do něho jako něco na samotných idejích nezávislého (**místní vztah**). Posunu-li sklenici, měním tím vzdálenost mezi zmíněnými předměty, ale ty, jakožto ideje, zůstávají neměnné.

Jakmile se rozhodnu na chvíli od stolu vzdálit a zase se vrátit, očekávám, že notebook a sklenice vody jsou totožné s těmi, jaké jsem tam předtím zanechal (**vztah identity**). Jestliže by zákeřný skřet v mé nepřítomnosti zmíněné předměty vyměnil za stejně vypadající a mající stejnou funkčnost, tak ať sebevíce ve své mysli porovnávám ideji notebooku, jenž jsem tam zanechal s tím, který mám před sebou, nemám možnost poznat rozdíl. Proto, ač to může znít

¹⁵¹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 140

¹⁵² Tamtéž, s. 140

¹⁵³ Tamtéž, s. 143

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 139

zvláště, předpoklad, že si předměty udržují identitu, má pravděpodobnostní charakter, nikoliv jistoty. Z toho důvodu nemůže nikdy být odvozen pouze srovnáváním idejí v mysli. Identita tak nemůže spadat do třídy A, a stát se tak zdrojem vědění.¹⁵⁵

Není nutné přílišného úsilí, abychom si všimli problematičnosti autorova přístupu. Uvedu zde v krátkosti alespoň 3 body, které stojí za pozornost:

1) Naprosto překvapivě musí pro většinu čtenářů být tvrzení, že předměty vědění a jistoty (tedy vztahy patřící do třídy A) mají intuitivní charakter. Intuici máme tendenci spojovat spíše s iracionalitou a nejistotou, pro Huma je však právě ona nositelkou vědění. Chtěli bychom být důslední, ptali bychom se ho, z jaké impresie dovozuje samotnou ideu intuice. Bohužel nejenže si takovou otázku ani v Pojednání, ani ve Zkoumání nepoložil, dokonce ani nikde jasně nedefinuje, co pod tímto pojmem má přesně na mysli.

2) Samotná klasifikace vyvolává značné pochybnosti. Na místě je se ptát „*jak může být např. podobnost předmětem jistého vědění a co je tímto pojmem vůbec míněno? ... Totéž platí o stupních kvality*“¹⁵⁶ Sám Hume totiž uznává, že malé rozdíly mezi předměty nejsme často schopni registrovat, a tak je rozlišit.¹⁵⁷ Například těžko pocítíme, když se teplota v místnosti změní o jeden či dva stupně nebo rozeznáme dva jemně se lišící odstíny jedné barvy. Jak tedy můžeme od takového typu poznání očekávat jistotu?

3) Nedochozí k rozlišení mezi empirickým a a-priori poznáním. V kontradikci se zastávaným názorem, že zkušenost nám nemůže poskytnout jistotu vědění¹⁵⁸, se jeví zařazení vztahů podobnosti a kvality do třídy A, které ze své podstaty na zkušenosti závisí.

Z výše popsaných obtíží a celkové těžkopádnosti teorie vztahů, lze snadno porozumět tomu, proč se ji Hume ve svém pozdějším díle, Zkoumání, raději vyhnul a z části ji nahradil srozumitelnějším rozlišením složených idejí na faktické okolnosti a vztahy idejí. V jednom klíčovém bodě však toto nahrazení nebylo dostatečné, a tím je výklad kauzality jakožto filosofického vztahu.

¹⁵⁵ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 144

¹⁵⁶ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 62

¹⁵⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 70

¹⁵⁸ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 62

4.5 Kauzalita jako vztah filosofický

Z předchozí kapitoly jsme porozuměli dvěma ze třech filosofických vztahů, které nám nemohou poskytnout jistotu vědění, ale mají pouze pravděpodobnostní charakter. Byly jimi 1) identita a 2) časové a místní vztahy. Zbývá nám již tedy k úplnosti kauzalita. Vztahy identity a časové a místní okolnosti můžeme pojímat jako výsledky „pasivního přijímání impresí prostřednictvím orgánů smyslového vnímání“¹⁵⁹ A to proto, že při jejich uplatnění „nedochází k žádnému myšlení či lépe řečeno k žádné (rozumové) činnosti“¹⁶⁰ Nemusíme trápit své myšlení, abychom si byli vědomi vzdálenosti mezi dvěma předměty, ani k tomu, že konkrétní, námi pozorovaný předmět zůstává identický. Mysl k takovým operacím nepotřebuje jít za to, co je „bezprostředně přítomno smyslům, aby objevila buď skutečnou existenci, nebo vztahy předmětů“¹⁶¹

„Jedině příčinnost vytváří spojení, že nás na základě existence či činnosti jednoho předmětu ujišťuje o tom, že jej následovala či předcházela jiná existence či činnost.“¹⁶² U kauzality na rozdíl od zbývajících vztahů nejde o pouhé pozorování, ale dochází k anticipaci nové, nepřítomné percepce z té, která je přítomna našim smyslům či myslí.¹⁶³ Pozorujeme-li předměty vedle sebe, nic v nich samých nás nemůže dovést k tomu, že musí být vždy ve vzájemném odstupu. Z místních vztahů (filosofického vztahu) se dozvídáme, že právě v tento okamžik je mezi dvěma stromy prostor.

Nemůžeme vědět, jak tomu bude za minutu či hodinu. Teprve pokud kolem nich procházíme každodenně a všímáme si, že mezera mezi nimi stále vězí, odvozujeme, že tomu tak bude zítra či pozítří. Toto vyvození však překračuje konkrétní smyslovou zkušenost, protože předpokládáme „skrytou příčinu, která je odděluje“¹⁶⁴ a závisí tak na vztahu příčinnosti.

¹⁵⁹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 143

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 143

¹⁶¹ Tamtéž, s. 144

¹⁶² Tamtéž, s. 144

¹⁶³ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 65

¹⁶⁴ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 144

Obdobně je tomu i s identitou. Strom před námi, kterému věnuju svůj zrak několik vteřin, zůstává identický – stejný, nemění svoji podobu. Pokud zavřu oči a domnívám se, že při jejich otevření tam bude stále stát, nacházím se za hranicí smyslového vnímání, a nutně tak povolávám k účinnosti vztah kauzality, bez něhož takovýto závěr není možné učinit. „*Zdá se tedy, že z oněch tří vztahů, které nezávisejí na pouhých idejích, je příčinnost jediným vztahem, jenž může být sledován za naše smysly a jenž nás informuje o existencích a předmětech, které nevidíme nebo necítíme*“¹⁶⁵ Z teorie idejí je nám známa teze, že všechny ideje mají svůj původ v impresích. K pochopení příčinnosti bude nutné poznat zdroj, z něhož pochází, tedy „*prvotní impresi, z níž povstává.*“¹⁶⁶

„*Podíváme-li se tudíž na libovolné dva předměty, které nazýváme příčinou a účinkem, a prohlédneme je ze všech stran, tak abychom našli onu impresi, která tak nesmírně důležitou ideu vytváří. Okamžitě zjišťuji, že ji nesmím hledat v jednotlivých vlastnostech těchto předmětů – ať již totiž narazím na jakoukoliv vlastnost, naleznu nějaký předmět, který ji nemá, a přesto spadá pod označení příčiny a účinku.*“¹⁶⁷ Hume se v tomto bodě snaží abstrahovat od všech konkrétních vlastností, jež běžně připisujeme předmětům, protože v nich samých není možné nalézt podstatu kauzálního vztahu. Kdyby tomu tak bylo, museli bychom nalézt alespoň jednu vlastnost, která by byla společná všem předmětům a z té následně vyvozovat závěry, což však autor považuje za nemožné. Abychom prozkoumali ideu příčinnosti, musíme se místo toho zaměřit na vztah mezi předměty.¹⁶⁸ Právě v něm lze nalézt jisté univerzální principy stojící v pozadí kauzální interference.

4.5.1 Principy kauzální interference

Prvním takovým vztahem je **soumeznost**. Aby na sebe dva předměty mohly působit, je zapotřebí, aby se nacházely vedle sebe, a to jak prostorově, tak časově. Jestliže se nám bude zdát, že na sebe působí dva velmi prostorově vzdálené nebo časově oddělené předměty, zjišťujeme, že se mezi nimi nachází řetězec příčin, který toto působení vysvětluje.¹⁶⁹ Narodivšímu se dítěti předchází devět měsíců starý akt, jehož příčina, tedy otec, může být

¹⁶⁵ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 144

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 145

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 145

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 145

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 145

v době narození stovky kilometry vzdálená. Přesto není zapotřebí přílišného důvtipu na to pochopit, že se mezi příčinou (otcem) a účinkem (dítě) nachází kauzální vztah.

Na zmíněném příkladě lze zároveň ilustrovat druhý vztah, kterým je **časová předchůdnost** příčiny před účinkem.¹⁷⁰ Bez sebemenších pochybností lze tvrdit, že otec časově předcházel dítě. Stejně tak, že rychle se pohybující míč předcházel rozbitému oknu. „*Je obecně přijímanou zásadou, že předmět, který po určitou dobu zcela soběstačně existuje v čase, aniž by vytvořil jiný předmět, není jeho jedinou příčinou, nýbrž pomáhá mu nějaký jiný princip, který ho probouzí z nečinnosti a nutí jej vyvinout sílu, kterou skrytě vlastnil*“¹⁷¹ Předměty tak v sobě nosí potenci k výkonu určitého činu, jež však ke svému projevu potřebuje specifické, prostorové a časové podmínky. Míč nehybně ležící na trávniku nezpůsobí rozbité okno, až když do něho kopne neopatrné dítě, nabere rychlost a následně svou potenci plně projeví.

Vztahy soumeznosti a časové předchůdnosti nás sice posouvají v porozumění podstaty příčinnosti, ale stále je potřeba k nim něco důležitého přidat. Můžeme pozorovat, jak dva jevy na sebe časově navazují a jsou ve vzájemné blízkosti, přesto o nich jako o kauzálních nelze hovořit. V případě, že se tak však děje vždy, hovoříme o jejich **stálém sdružení**.¹⁷² Každý den mohu být svědkem situace, kdy dva kolegové přicházejí do kanceláře pět minut po sobě. Na základě toho bych mohl odvodit, že příchod prvního z nich zapříčiňuje příchod druhého. Naprosto mi však uniká, že je to akorát způsobené jinou pracovní dobou, jež se oba řídí. Pokud první z nich bude například nemocný a nedostaví se, nijak to neovlivní příchod druhého z nich.

Mezi těmito dvěma jevy tedy není kauzální spojení, ač se to tak může i dlouhodobým pozorováním zdát. Tento jev se nazývá **falešná příčinnost**. Existují události, které na sebe navazují jen kvůli náhodě či shodě okolností, avšak my mezi nimi chybně předpokládáme vztah příčinnosti.¹⁷³

¹⁷⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 146

¹⁷¹ Tamtéž, s. 146

¹⁷² Tamtéž, s. 147

¹⁷³ KÁROLY, Tomáš. Tri interpretácie Humovej teórie príčinnosti a problém falošných príčin (Three Interpretations of Hume's Theory of Causation and the Problem of Spurious Causes). Ostium [online]. 2015, 11(4) [cit. 2020-03-11]. ISSN 13366556.

Tím se dostáváme ke čtvrtému, nejdůležitějšímu vztahu, který předcházející doplňuje a završuje, a tím je **nutné spojení**.¹⁷⁴ Jako příčinu a účinek lze charakterizovat pouze takové dva jevy, které nejenže jsou si blízké, časově jedna z nich předchází druhou a nacházejí se ve stálém sdružení, ale především jsou na sobě nutně vázané. Při absenci příčiny k účinku nedojde, a pokud ano, tak mezi nimi není kauzální vztah, nýbrž vztah pravděpodobnostní nebo čistě nahodilý, a k popisu takovýchto fenoménů již nelze pracovat se zmíněnými pojmy. Zcela zásadní problém spočívá v tom, že nutné spojení nelze zkoumat přímo, protože ať sebevíce analyzujeme dva na sebe navazující jevy, jsme svědky pouze jejich časové a prostorové návaznosti, nikoliv nutnosti, která má stát v pozadí jejich projevů.¹⁷⁵

Existují čtyři obecná pravidla, podle nichž poznáme, zda se mezi předměty nachází kauzální vztah. „1. Příčina a účinek musí být souměrné v čase a prostoru. 2. Příčina musí předcházet účinek. 3. Mezi příčinou a účinkem musí být stálé sjednocení. 4. Stejná příčina vždy vytváří stejný účinek a stejný účinek vždy vzniká jen ze stejné příčiny.“¹⁷⁶

Smysly samotné nám neposkytují materiál, z nichž lze čerpat důkazy o nutném spojení dvou či více na sebe navazujících jevů.¹⁷⁷ Hume zároveň zavrhuje možnost, že jsme schopni postihnout účinek tím, že pronikneme do esence příčiny, stejně tak, že můžeme poznat a-priori neporušitelné a nerozdělitelné spojení mezi rozdílnými událostmi.¹⁷⁸ Nezbyvá nám než se spokojit s hledáním nepřímých vodítek, které nám alespoň naznačí povahu tohoto vztahu.

Hume si pokládá dvě základní otázky, jež nám k tomu otevírají cestu. „Zprvé, z jakého důvodu považujeme za nutné, aby každá věc, jejíž existence má počátek, měla také příčinu? Zadruhé, proč soudíme, že takové a takové konkrétní příčiny budou mít nutně takové a takové účinky, a jaká je povaha onoho odvození, které činíme, když z prvního vyvozujeme druhé, a víry, kterou v něj máme?“¹⁷⁹ V následující podkapitole se pokusíme podrobit zkoumání první z těchto otázek.

¹⁷⁴ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 147

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 148

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 249

¹⁷⁷ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 43

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 49

¹⁷⁹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 148

4.5.2 Proč je příčina vždy nutná?

„Ve filosofii je obecnou zásadou, že vše, co začne existovat, musí mít příčinu své existence.“¹⁸⁰

Takto kategoricky před nás skotský filosof klade tvrzení, jež se nám často zdá tak samozřejmé, až banální, že nepovažujeme za potřebné se jím zabývat a hledat důkazy o jeho správnosti. Překonáme-li počáteční neochotu mu věnovat větší pozornost, snadno nás překvapí, že je dalek toho, aby mohl být považován sám o sobě za zcela jistý a nezpochybnitelný. Humova námitka spočívá tom, že *„nutnost příčiny všeho nové existujícího nebo nové změny existujícího nemůžeme dokázat, aniž bychom zároveň ukázali, že není možné, aby něco začalo existovat bez principu svého vzniku, a jestliže druhé tvrzení nemůže být dokázáno, musíme se vzdát naděje, že někdy dokážeme první.“¹⁸¹* Na okraj považuji za důležité poznamenat, že výše zmíněný princip nezpochybňuje jako takový, spíše kritizuje a-priori status, který mu je běžně bez námitek připisován.¹⁸²

Novopozitivistickým slovníkem můžeme tento nárok přeformulovat tak, že Hume žádá, aby zásada o tom, že vše existující musí mít příčinu své existence byla podrobena **verifikaci**, tedy dokazováním, jež povede k nezpochybnitelnému přesvědčení, že opak výroku (něco existujícího může existovat, aniž by muselo mít příčinu své existence) není za žádných okolností možný.¹⁸³ Úskalí tohoto přístupu, jehož si byl vědom například Rudolf Carnap, spočívá v tom, že s konečnou platností nelze žádný výrok o empirických zákonitostech plně verifikovat. Je možné pouze prověřit jeho jednotlivé případy, jejichž počet je omezený.¹⁸⁴ I kdybychom tisíckrát byli svědky toho, že aby jistý předmět byl uveden v pohyb, je k tomu zapotřebí vnější či vnitřní síly, neumožňuje nám to z toho vyvodit jistý závěr, že se tak musí

¹⁸⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 149

¹⁸¹ Tamtéž, s. 150

¹⁸² ALLISON, Henry. Whatever Begins to Exist Must Have a Cause of Existence. In: Philosophy and Phenomenological Research. 76(3):525-546; Blackwell Publishing, 2008. Language: English, Databáze: JSTOR Journals, s. 525

¹⁸³ BLECHA, Ivan. Filosofie. 4., opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 279 s. ISBN 80-7182-147-0, s. 125

¹⁸⁴ FAJKUS, Břetislav. Filosofie a metodologie vědy: vývoj, současnost a perspektivy. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005. 339 s. ISBN 80-200-1304-0, s. 71

stát vždy. Tento krátký exkurz do metodologie má za cíl ukázat, že zcela pomocí **indukce, tedy postupu od jednotlivého k obecnému**¹⁸⁵, nelze doložit pravdivost daného tvrzení.

O nic snazší není ani snaha dokázat jeho pravdivost s pomocí **demonstrativního**, tedy čistě logického, přístupu, jehož snahou je nalézt a-priori nutné podmínky všeho existujícího. Zde Hume postupuje v souladu s teorií idejí. „*Vezmeme-li v potaz, že všechny různé ideje jsou vzájemně oddělitelné, a jelikož ideje příčiny a účinku jsou očividně různé, můžeme si snadno představit nějaký předmět jako v tento okamžik neexistující a v dalším existující, aniž bychom k němu připojili ideu příčiny či principu vzniku, která se od něj různí*“¹⁸⁶

Příčina a účinek jsou tedy rozdílné ideje, proto je obraznost schopna je od sebe oddělit a představit si je jako samostatně existující. Tvrzení, že jistý jev nebo objekt vznikne, aniž by k tomu potřebovat příčinu své vlastní existence, tak není logicky rozporné ani absurdní.¹⁸⁷

Přehledně lze předcházející argument rozdělit na sedm logicky navazujících kroků¹⁸⁸:

- 1) Všechny rozdílné ideje jsou od sebe oddělitelné
- 2) Idea příčiny a účinku je rozdílná
- 3) Nečiní nám tedy problém představit si určitý objekt jako v jeden moment neexistující, avšak v dalším již jako existující, aniž bychom přitom zapojovali ideu příčiny jeho existence.
- 4) Takovéto rozdělení je možné v naší představivosti
- 5) Rozdělení těchto idejí (příčiny a účinku) v realitě je tak představitelné, aniž to implikuje jakýkoliv rozpor či absurditu.
- 6) Dokazování čistě na základě srovnávání idejí (demonstrativní důkaz) nemůže zcela popřít tuto možnost
- 7) Je tedy nemožné dokázat opak (tedy, že vše, co existuje, musí mít příčinu své vlastní existence)

¹⁸⁵ DEMJANČUK, Nikolaj. *Obraz vědy ve filosofii 20. století*. První vydání. Praha: EPOCH, 2019. 299 stran. ISBN 978-80-7557-231-8, s. 271

¹⁸⁶ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum*. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 150

¹⁸⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum*. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 150

¹⁸⁸ ALLISON, Henry. *Whatever Begins to Exist Must Have a Cause of Existence*. In: *Philosophy and Phenomenological Research*. 76(3):525-546; Blackwell Publishing, 2008. Language: English, Databáze: JSTOR Journals, s. 526

Podstatným je pro nás v tomto ohledu krok 3. a 4. Zde se setkáváme s tzv. **principem oddělitelnosti** (Separability principle), z něhož vyplývá, že v momentě, kdy jsme od sebe schopni oddělit dvě různé ideje jako vzájemně odlišitelné, znamená to, že vztah mezi nimi nelze objevit demonstrativním dokazováním (tedy bez přispění zkušenosti). A to z toho důvodu, že naše představivost není nijak vedena k tomu, aby z prvního členu vztahu (příčina) vyvodila určitý a přesný druhý člen vztahu (účinek).¹⁸⁹ V dalším odstavci si podrobněji rozebereme, proč tomu tak je.

Jestliže si dokážeme představit ideu X (účinek) bez toho, aniž bychom si zároveň s ní nutně museli vybavit ideu Y (příčina), pak Y není součástí obsahu X. Pokud by byl, nedokázali bychom si X představit, aniž bychom zároveň neměli na mysli Y.

Stejně tak jako si nedokážeme představit trojúhelník jinak než jako objekt o třech stranách nebo manžela jako muže, který má ženu. Pokud tedy Y není součástí obsahu X, mohu si X představit, aniž bych k tomu potřeboval Y. Tedy dokážu si představit situaci, kdy X existuje a Y nikoliv.¹⁹⁰ Tato argumentace stojí však na poměrně pochybném a těžko dokazatelném přesvědčení – jež se navíc prolíná Humovou teorií poznání – že to, co je myslitelné a představitelné je zároveň také možné. Někdy se tomuto náhledu říká také **Parmenidův princip**, jež lze formulovat tak, že *„každá věc, která je myslitelná, může existovat“*¹⁹¹

Lze namítnout, že příčina a účinek jsou relační termíny, tedy, že jsou vzájemně provázané a jeden bez druhého nedávají smysl.¹⁹² Z toho by vyplývalo, že nic nemůže být účinkem, aniž by to mělo příčinu svého vzniku. Jenže to neznámá, že vše, co existuje, musí mít příčinu. To, že každý manžel má ženu, nevede k tomu, že každý muž musí být ženatý.¹⁹³ Dostáváme se tak k překvapivému závěru. Induktivním, ani demonstrativním vyvozováním nelze dospět k přesvědčivému důkazu o tom, že vše existující nutně musí mít příčinu vlastní existence.

¹⁸⁹ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 49

¹⁹⁰ ALLISON, Henry. Whatever Begins to Exist Must Have a Cause of Existence. In: Philosophy and Phenomenological Research. 76(3):525-546; Blackwell Publishing, 2008. Language: English, Databáze: JSTOR Journals, s. 533

¹⁹¹ Tamtéž, s. 534

¹⁹² HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 152

¹⁹³ READ, Rubert. The New Hume Debate. Routledge. 2001. ISBN 978-0415399753, s. 47

Co tedy vede naši zkušenost k tomuto principu? Řečeno s Humem: „*Proč si myslíme, že takové a takové konkrétní příčiny musí nutně mít takové a takové konkrétní účinky, a proč z jedné usuzujeme na druhé?*“¹⁹⁴ Abychom mohli odpovědět, podívejme se odkud pochází důkazy o kauzálním spojení. Znovu při tom vycházejme z premisy, že všechny ideje mají svůj původ v impresi. A tak i usuzování o příčinách a účincích původně pochází z nějaké impresie.¹⁹⁵ Budeme tak muset vysvětlit nejdříve původní impresi pocházející ze smyslů či paměti, její přechod k domněle kauzálnímu spojení, a nakonec povahu tohoto spojení samotného.¹⁹⁶

K možností poznání prvotních příčin, z nichž pocházejí impresie našich smyslů, je Hume skeptický. Rozum nám neumožňuje poznat, zda plynou „*bezprostředně z předmětů, zda je vytváří produktivní síla mysli anebo zda pochází od původce našeho bytí*“¹⁹⁷ To nám ale nebrání porozumět způsobu, jakým z nich vyvozujeme úsudky o našem poznání. Ty však nepocházejí jen ze smyslových vjemů, ale také z paměti a obraznosti. Obě tyto mohoucnosti naší mysli nás však mohou lehce uvádět v omyl. Mnoho let stará událost může působit natolik slabě, že si nemusíme být jisti, zda se skutečně stala či je pouhým výplodem fantazie. Obdobě i námi často opakovanou lež můžeme začít brát vážně a postupně ji přijmout jako fakt.¹⁹⁸

V čem spočívá nedostatečnost našich snah zachytit skutečnost? V tom, že na nás nepůsobí jen příroda, ale také zvyk a opakování, které stejně silně mohou upevňovat konkrétní ideu. Zda něco považujeme za reálné či nikoliv není dáno konkrétní vlastností té či oné ideje, nýbrž závisí na tom, zda je to provázeno vírou (belief). „*Věřit tu znamená pocítovat bezprostřední impresi smyslů anebo opakování této impresie v paměti. Právě tato síla a živost percepce tvoří první výkon soudu a základ usuzování, které na něm stavíme, když sledujeme příčiny a účinku.*“¹⁹⁹

Z čeho vzniká víra, že existenci jednoho předmětu můžeme vyvodit z jiného? Přijdu-li ze sněhové vánice do vyhřátého domu, pochopím, že se zde musí nacházet zdroj tepla. Vcházím do obývacího pokoje, všimnu si ohně v krbu a při tom slyším praskající dřevo. Nikdo mi nic nemusí vysvětlovat, vztah mezi těmito dvěma jevy je mi okamžitě zřejmý. Z čeho tedy

¹⁹⁴ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 153

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 154

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 155

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 155

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 157

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 157

při tomto vyvození vycházím? Hume jako empirista poměrně nepřekvapivě odpovídá: ze **zkušenosti**. „*Povaha zkušenosti je následující: pamatujeme si časté případy existence jednoho druhu předmětů, a právě tak si pamatujeme, že je vždy doprovázela individua jiného druhu předmětů a že se ve vztahu k nim nacházela v pravidelném řádu souměznosti a následnosti*“²⁰⁰ Dříve jsme mnohokrát zahlédli předmět, který nazýváme plamen. V jeho blízkosti jsme cítili teplo. Tyto dva jevy jsme viděli ve **stálém sdružení**. Vždy, když jsme byli blízko plamenu, pocítili jsme teplo. Několik takových zážitků naše vědomí vede k zobecňujícímu přesvědčení o nutném spojení těchto dvou jevů.

4.5.3 Úloha rozumu

Stále nám však zůstává nejasné, jak dochází k přechodu mezi souborem obdobných zkušeností a ustálenou představou o jejich kauzálním charakteru, který má vypovídat i o dějích, jichž budeme svědky v budoucnu. **Paměť** může zaznamenat pouze množství příkladů o tom, že ty a ty konkrétní předměty se dříve nacházely v podobných vztazích. Nic víc.²⁰¹ Nemá sama schopnost vyvozovat novou ideu, například právě ideu nutného spojení.

„*Přes nevědomost ohledně přírodních sil a principů vždy předpokládáme, vidíme-li podobné smyslové kvality, že k nim budou náležet podobné skryté síly, a očekáváme, že povedou k účinkům podobným těm, které již byly zakoušeny.*“²⁰² Máme-li před sebou objekt, který má barvu, konzistenci a vůni jako chléb, z minulých zkušeností čerpáme předpoklad, že po jeho konzumaci budeme nasyceni, tak jak tomu bylo bezpočtukrát v minulosti. To však není nic samozřejmého, co by nestálo za objasnění. Naše paměť nám dává jisté informace pouze o předmětech v jejich časových souvislostech, v nichž jsme jim byli svědky.²⁰³ To, že jsme stokrát jedli chléb a stokrát nás nasýtil, neznamená, že sama paměť nás může vést k tomu, že tomu bude tak i po stoprvé. Proto je nutné objasnit, „*proč by se však nyní platnost této zkušenosti měla rozšířit na budoucí časy a na jiné předměty, které při všem, co o nich víme, mohou být těm dřívějším pouze podobné co do zjevu.*“²⁰⁴

²⁰⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 158

²⁰¹ Tamtéž, s. 159

²⁰² HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 59

²⁰³ Tamtéž, s. 60

²⁰⁴ Tamtéž, s. 60

Pokud by tuto funkci zajišťoval **rozum**, postupoval by tak, že by srovnával případy, jichž jsme právě svědky s těmi, s nimiž jsme měli zkušenost dříve. Hledal by mezi nimi podobnosti a na základě nich vyvodil možné příčinné vazby. Předpokládali bychom, že by dokázal vyvozovat závěry z jediného se vyskytnuvšího se jevu na jevy se mu podobající. Aby tak mohl činit, musel by předpokládat, že „*běh přírody pokračuje vždy neměnně stejným způsobem*“²⁰⁵ Tento způsob uvažování je založen na **principu o uniformitě přírody** (Uniformity principle), který stojí na předpokladu, že události, s nimiž máme zkušenosti se podobají těm, s nimiž zkušenosti nemáme.²⁰⁶

Něco takového se však rozumu bytostně přičí. Neexistuje totiž žádný demonstrativní důkaz o tom, že minulé zkušenosti se musí podobat těm budoucím. Naopak, jsme schopni si představit změny v běhu přírody, tedy jinou následnost jevů či jiný způsob jejich vzájemného působení.²⁰⁷ Už jen tato samotná možnost naší mysli vyvrací tezi o tom, že by právě rozum vedl k přesvědčení o kauzálních vztazích mezi předměty. Teprve dlouhá řada „*navzájem souhlasných zkušeností, kdy dosáhneme pevné a spolehlivé jistoty ohledně určitého děje*“²⁰⁸ nám umožňuje přirozeně očekávat, že podobně se jevící předměty budou mít obdobné vlastnosti. „*Když tedy mysl přechází od ideje či impresie jednoho předmětu k ideji či víře v jiný, nenutí ji k tomu rozum, nýbrž určité principy, které asociují dohromady ideje těchto předmětů a sjednocují je v obraznosti.... Vyvození se tedy zakládá čistě na spojení idejí*“²⁰⁹

Pomocí rozumu tak nejsme schopni dojít k tomu, že co jednou bylo příčinou jednoho účinku, musí nutně být i po druhé, a tím byla zajištěna uniformita v běhu přírodních procesů. Nemůže to být dokázáno logicky, ale ani z pravděpodobnosti, protože ta vychází z předpokladu stálého spojení jevů, akorát počítá s tím, že ji jsou jisté veličiny neznámé.

„Očekáváme-li totiž na základě množství stejným způsobem se opakujících minulých případů, že obdobná situace se s největší pravděpodobností vyskytne opět i v budoucnu, pak

²⁰⁵ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 160

²⁰⁶ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 52

²⁰⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, str. 160

²⁰⁸ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 63

²⁰⁹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 163

*toto pravděpodobností očekávání stojí na hypotéze o neměnnosti přírodních zákonů, ačkoli jejich změna je možná a logicky myslitelná*²¹⁰

Přesto je víra ve stálost přírodních procesů v našich myslích velmi silná. Proč tomu tak je, není snadné zjistit. Abychom totiž mohli potvrdit správnost argumentů týkající se uniformity přírody, je zapotřebí věřit v reálnou existenci kauzálních vztahů, k tomu však potřebujeme předpokládat právě zmíněnou uniformitu přírody. Argumentace se tak ocitá v kruhu.

Můžeme se z něho vymanit, když si uvědomíme, že naše znalosti nemají svůj zdroj pouze z pozorování jevů, ale také ve výchově a vzdělání. A tak lze věřit, že příroda se chová uniformně čistě na základě toho, že nám to bylo řečeno mnohokrát ve škole nebo se tento předpoklad alespoň implicitně předpokládal.²¹¹ Avšak hlavní podíl na očekávání, že budoucnost se rovná minulosti vidí Hume v ustáleném zvyku, že tomu tak zatím vždy bylo.²¹² Tím nijak nesnižuje význam, který má kauzální způsob uvažování pro každodenní život člověka. *„Je pro něho naprosto pochopitelné, že lidé nepředpokládají změnu běhu přírody a zcela přirozeně věří, že budoucí děje se odehrají obdobně. Hume se vůbec nepozastavuje nad touto vírou, jen se snaží zjistit, z čeho vyvěrá*²¹³

4.5.4 Víra

V pozadí spojení idejí stojí **víra**. Naše obraznost je schopna různě ideje míchat, spojovat, oddělovat, avšak dokud se nenajde nějaký princip, který vybere jednu z těchto kombinací, nejsme přesvědčeni o její reálné existenci. Víra nemění samotnou ideji, jež pojmáme, nýbrž pouze mění způsob, jakým ji pojmáme. Vybavuje ji totiž *„dodatečnou silou a živostí*²¹⁴ Teoreticky tedy nezáleží na obsahu ideje, nýbrž na tom, jak na nás působí. *„Účinek víry spočívá v tom, že jednoduché ideje pozdvihuje na úroveň impresí a uděluje jim podobný vliv na vášně*²¹⁵

²¹⁰ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 60

²¹¹ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 55

²¹² HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 112

²¹³ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 71

²¹⁴ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 167

²¹⁵ Tamtéž, s. 192

Víru lze také definovat jako živou ideji, která je spřízněna s přítomnou impresí.²¹⁶ Nadneseně můžeme říci, že víra vdechuje život některým z našich idejí, a tím je vyčleňuje ode všech ostatních a my s takovými pak nakládáme jako s těmi, o jejichž pravdivosti nemáme pochyby. Právě proto mezi sebou můžeme vést debaty a vzájemně spolu nesouhlasit. Často se při nich shodneme i na definicích jednotlivých idejí, avšak lišíme se tím, v jaké z nich věříme, a které považujeme pouze za fiktivní. Hume uznává náročnost tuto problematiku převést do jasné a srozumitelné terminologie.

Pro pochopení tedy alespoň dodává, že „*idea, kterou přijímáme, se pocitově odlišuje od smyšlené ideje, kterou nám poskytuje pouhá fantazie*“²¹⁷ Stupeň víry v určitou ideji se do značné míry odvíjí od toho, kdy naposledy jsme se ji zabývali. Ta, která nám zůstává čerstvě v paměti nás ovlivňuje více než jiná, která zůstává zastřena během času.²¹⁸

Jak bylo zmíněno dříve, víra vychází ze spojování neboli také asociace idejí. Již víme, že ta se zakládá na třech principech, tedy podobnosti, soumeznosti a kauzalitě. Poslední zmíněný vztah je přitom nejdůležitější, protože „*imprese (či ideje) se stává základem víry jen tehdy, máme-li zkušenost jejího stálého sdružení s nějakou jinou impresí (zkušenost příčinnosti)*“²¹⁹ Jak však dochází k zpřítomnění ideje v naší mysli? Jednodušeji řečeno – proč máme v jistou chvíli právě tuto konkrétní myšlenku, představu či vzpomínku a ne jinou? Podle Huma k tomu dochází tak, že ideje v naší mysli jsou k sobě vzájemně navázané a jedna plynule vyvolává další. A tak, když je afikována vnějším podnětem (imprese), přechází plynule k představám, myšlenkám a vzpomínkám (ideje), které s ní blíže či vzdálenější souvisí. Tím jim zároveň předává sílu a živost získanou z přítomné imprese.²²⁰

Představme si, že zahlédneme fotku dlouho neviděného přítele. Na základě podobnosti nás přenesou k myšlence na její předlohu z masa kostí. Tím se ozvou vášně s tímto člověkem spojené, ať radost či smutek.²²¹ Vzpomínkami se dostaneme k oblíbenému sportu, který jsme spolu hráli. Zamyslíme se nad tím, jaké měl vlastně pravidla, a kdy jsme se mu naposledy

²¹⁶ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 167

²¹⁷ Tamtéž, s. 169

²¹⁸ Tamtéž, s. 218

²¹⁹ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 75

²²⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 171

²²¹ Tamtéž, s. 172

věnovali. Postupně se před námi rozplétá síť propojených idejí, která byla původně probuzena k životu pouze jedním předmětem – fotkou. Kdybychom ji nezahlédli, nic z toho by nenásledovalo.

Prvně se vyskytnuvší percepce nemá povětšinou sama o sobě sílu k tomu, aby v nás založila víru v to, že zapadá do kauzálního vztahu s těmi, s nimiž jsme již obeznámeni.²²² Teprve, když ji pozorujeme ve stálém sdružení s nějakými dalšími impresemi, již nám známými, můžeme tento závěr učinit. Vidíme-li poprvé ve svém životě plechovku, nic z toho nevyvodíme. Jakmile jsme však několikrát svědky toho, jak z ní někdo pije, pochopíme její účel. Nebude nám posléze činit problém, aby nás pohled na uzavřenou plechovku vedl k přesvědčení, že se v ní nachází nápoj. Teprve zapojení impresie do širší sítě již nám známých jevů nám umožňuje s ní pracovat. Z toho důvodu Hume dovozuje, že fenomén víry je čistě vnitřní²²³ a neříká nám ve skutečnosti nic o „vnější realitě“. Nikdy nepozorujeme předměty „přímo“, ale jsou nám zprostředkovány smysly a začleněny do naší zkušenosti. Není tedy možné, abychom vztah kauzality odvodili od specifických vlastností na námi pozorovaném předmětu, protože k nim nemáme přímý přístup.²²⁴

Podstatným postřehem autora je, že *„víra vzniká úplně přirozeně a vyrůstá ze zvyku jakožto výsledku opakování v naší zkušenosti. Nemůžeme na základě vlastní vůle rozhodovat o tom, zda věřit či nevěřit, nejsme natolik svobodní, abychom mohli nevěřit ve věcech, které jsou pro nás životně důležité“*²²⁵

4.5.5 Zvyk

Obraznost ani rozum nemají vliv na tom, zda ta či ona idea bude podepřena vírou, ta je ji doprovází bezprostředně, aniž bychom na tom měli přímý vliv. Jejím skutečným tvůrcem je **zvyk**, kterým nazýváme *„vše, co pochází z minulého opakování bez nového uvažování či vyvozování“*²²⁶ Díky němu odvozujeme existenci nepřítomného předmětu z předmětu jiného,

²²² HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 175

²²³ Tamtéž, s. 175

²²⁴ Tamtéž, s. 184

²²⁵ NOVOTNÝ, Zdeněk. David Hume a jeho teorie vědění. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7, s. 81

²²⁶ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 175

přítomného našemu vědomí.²²⁷ Činnost naší mysli, která tento přechod umožňuje si neuvědomujeme a v předmětech samých není nic, z čehož bychom víru mohli čerpat.

Samotné působení zvyku nám však do značné míry zůstává skryté a neznámé, přesto má nás nedozírný vliv. Schéma, podle něhož působí je následující. Zvyk v osobě P vytváří sklon přecházet z percepce objektu O k ideji jeho obvyklého následovníka A. Tomu muselo přecházet, že osoba P byla v minulosti svědkem toho, že objekt O byl pravidelně a neomylně následován objektem A.²²⁸

Zvyk je charakteristický tím, že na rozdíl od rozumu potřebuje ke svému uplatnění velké množství stejných či podobných souběhů událostí, než je z nich schopen získat přesvědčení o jejich stálém spojení. Rozum nabývá svého významu v momentech, kdy stačí logickými kroky dojít k tomu, že z jednoho jediného případu přicházíme ke znalosti všech ostatních stejného druhu. A tak postačuje uvažovat o vlastnostech jednoho kruhu, abychom pochopili, že stejné vlastnosti nutně musí mít všechny kruhy ve vesmíru.²²⁹ Hume na základě toho může kategoricky prohlásit, že „*všechny závěry ze zkušenosti jsou následky zvyku, nikoli rozumové úvahy*“²³⁰

Zdá se překvapivé, vzhledem k autorově tíhnutí ke skepsi, s jakou jistotou to tvrdí. Pokud tento výrok vezmeme vážně se všemi jeho důsledky, museli bychom říct, že vědy zabývající se poznáním přírodních jevů, jako je fyzika, biologie či třeba astronomie stojí nikoliv na rozumových úvahách, nýbrž pouze na souborech ustálených zvyků. O to podivněji působí, když na té samé stránce autor uznává (v poznámce pod čarou), že poznatky, k nimž zmíněné obory dochází „*nemohou být ustaveny bez přispění určitého myšlenkového postupu a přemýšlení o tom, co bylo pozorováno.*“²³¹

²²⁷ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 73

²²⁸ DUCASSE, Curt John. Critique of Hume's conception of causality. 1966. Journal of Philosophy 63 (6):141-148. ISBN 0022-362X, s. 143

²²⁹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 73

²³⁰ Tamtéž, s. 32

²³¹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 74

Můžeme se domnívat, že tento rozpor je způsobený překladem z originálu, proto jsem do poznámek pod čarou vložil původní znění.²³² Tato úvaha se však zdá být scestnou. Spíše je to způsobené volným nakládáním s termíny bez jejich řádného vyjasnění.

Hynek Janoušek, překladatel Pojednání o lidské přirozenosti, v poznámkách k této knize poměrně široce vysvětluje obtíže s překladem pojmů, týkající se rozumu, myšlení, chápavosti. Dochází k přesvědčivému závěru, že Hume používá „rozum“ ve dvou odlišných významech²³³ 1) „*v nejširším smyslu označuje veškerou kognitivní aktivitu myslí, tj. schopnost zjišťovat pravdu a nepravdu*“ 2) „*V užším smyslu k označení schopnosti teoretického poznání z vědění, z důkazů a pravděpodobnosti.*“ Právě „*tento rozum není schopen zdůvodnit základní předpoklad celkového uniformního průběhu přírodních dějů, který si nárokují všechny faktické poznatky*“ Odvážíme-li se spekulovat, tak možná Hume vycházel při svém kategorickém výroku z užší definice rozumu, který pokládal za aktivní pouze v teoretickém bádání týkající se vztahů idejí, nikoli faktických okolností. Avšak o pár řádků níže již z širšího pojetí, které v sobě zahrnuje veškerou záměrnou kognitivní činnost.

Na první pohled někdy až banální tvrzení však vedou k překvapivému závěru, kterým je, že „*veškerá víra ve faktické okolnosti či skutečnou existenci je odvozena pouze od nějakého předmětu, přítomného paměti nebo smyslům, a zvykového souběhu mezi ním a nějakým dalším předmětem.*“²³⁴ O světě kolem nás se tak nemůžeme nic dozvědět přímo ze smyslů, ani z rozumu, a to z toho důvodu, že jeho obraz vychází z výkonu duše²³⁵, nikoliv z „objektivních“ charakteristik mu náležících. V tom tkví jádro Humovy skepse, protože hranice našeho poznání se najednou zdají být o mnoho užší a jeho povaha značně nejistá.

Představme si člověka, jež jde po cestě a zastaví, když mu ji zahradí řeka. V takovém okamžiku totiž předvídá, co by následovalo, pokud by v chůzi pokračoval. Umožňují mu to znalosti, které nabyl z minulých zkušeností poučujícího o ustáleném sdružení příčin a účinků. Nepostupuje přímo tak, že by se ohlížel na své minulé zkušenosti a zkoušel si vzpomenout na znalosti o tom, jaké jsou účinky těla na vodu. „*Idea potopení pod hladinou se tak úzce pojí s idejí vody a idea udušení tak úzce s idejí potopení se pod hladinu, že mysl přechází z jednoho*

²³² Cannot be established without some process of thought, and some reflection on what we have observed

²³³ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 428

²³⁴ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 77

²³⁵ Tamtéž, s. 77

na druhé bez přispění vzpomínky. Zvyk působí dříve, než máme čas na úvahu.... Musíme nutně uznat, že zkušenost dokáže vytvářet víru a soud o příčinách a účincích prostřednictvím skryté činnosti, aniž bychom na ni jakkoliv mysleli“²³⁶

Na tomto příkladu chce Hume ilustrovat své úvahy o povaze našeho vědění a jednání. Stejně jako člověk zastavující se před řekou jednáme často i my. Dokonce bez přehánění můžeme říci, že tak jednáme po většinu svého času. Když provádíme hygienu, jezdíme autem, nakupujeme, zdravíme se s lidmi a vše dalšího co obnáší každodenní provoz našich životů. Při tom všem málokdy zapojujeme přímo rozum nebo naši paměť. Nezamýšlíme se nad tím, co znamená cedule stop, ale automaticky zastavíme. Při výběru toustového chleba nevytahujeme vzpomínky na to, který jsme kdy jedli a kolik nás stál, místo toho vezmeme ten, který jsme brali mnohokrát předtím. Z toho vyplývá, že naše jednání bývá z velké části bezděčné, automatické, řečeno s Hudem - ze zvyku. Nechci zde příliš zabíhat do psychologie, ale zdá se mi, že Hume zde předpokládá existenci lidského podvědomí, částečně možná i nevědomí. Tedy část naší duše, jejíž činnost nám zůstává skryta, ale přesto má nedozírný vliv na to, co prožíváme a jak jednáme.

Mnohý čtenář může namítnout, že se setkal s případy, kdy bylo možné po jedné jediné zkušenosti učinit závěr o příčinnosti dvou jevů. Například pokouše-li nás pes, pochopíme, že ránu na ruce máme od něho a nepotřebujeme tento moment zažít několikrát, abychom tomu porozuměli. Skotský myslitel nezpochybňuje tuto námitku. Přiznává, že „*nejen ve filosofii, ale i v běžném životě můžeme bezpochyby získat vědění o určité příčině čistě na základě jediného pozorování za předpokladu, že je provedeno promyšleně a po pečlivém vyřazení všech cizorodých a nadbytečných okolností... mohli bychom se domnívat, že v tomto případě nelze považovat víru za následek zvyku“²³⁷*

Na první pohled se nám může zdát, že si tímto tvrzením protiřečí mnohému, čím jsme se zatím zabývali. To by byl však unáhlený závěr. Sice někdy postačí pouze jedna zkušenost k tomu, abychom porozuměli kauzálnímu spojení, avšak to je způsobené pouze tím, že „*máme milióny pozorování, které nás přesvědčují o principu, že podobné předměty vytvoří za podobných okolností podobné účinky.“²³⁸* Nad konkrétními pozorováními tedy stojí zastřešující

²³⁶ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 177

²³⁷ Tamtéž, s. 178

²³⁸ Tamtéž, s. 178

princip, který již má povahu zvyku a dodává víru v kauzální spojení jevů, jimiž jsme svědky poprvé.

Jistě pro mnohé z nás není jednoduché přijmout zmíněný pohled na povahu lidského vědění. Říkáme si, že přece člověk obdařený rozumem by nepotřeboval zkušenosti k tomu, aby dokázal například odvodit „*pohyb jednoho tělesa z nárazu druhého, aniž by se uchýlil k minulému pozorování.*“²³⁹ Hume se domnívá, že to přesahuje jeho možnosti. Rozumem může pojmut ideu tělesa, pohybu a nárazu, avšak nemůže nalézt demonstrativní důkaz o přesném vztahu, který se mezi nimi nalézají. Takovýto typ důkazu by musel „*zahrnovat naprostou nemožnost protikladného předpokladu*“²⁴⁰

Představme si kulečnickový stůl s dvěma koulemi, u kterého stojí hráč. Ten nárazem tága udává rychlost kouli, jež směřuje ke kouli druhé. Na základě tohoto pozorování odvodíme, že ta následující bude uvedena v pohyb. Na čem se toto přesvědčení zakládáme? Nikoliv na tom, že bychom v naší mysli vytvářeli matematické modely zahrnující váhu předmětů, jejich polohu, gravitaci, tření vzduchu, nýbrž jednoduše z toho důvodu, že jsme něčeho obdobného byli svědky v minulosti. Avšak jedinec obdařený sebevětším intelektem nebude takového závěru schopen, jestliže se s ničím takovým během svého život neseťkal. Dokáže si stejně tak dobře představit, že druhá koule po nárazu zůstane na místě, zanikne nebo třeba začne levitovat. A jelikož s těmito modely dokáže pracovat ve své představivosti, nemá důvod, proč by jedné z těchto variant dával přednost před jinou. Zkrátka většina lidského poznání je odvislá od zkušenosti a snahy o nalezení posledních, absolutních a neměnných principech, na kterých stojí náš svět, čistě demonstrativním dokazováním (tak jak se o to pokoušeli někteří racionalisté) jsou předem odsouzeny k nezdaru.

Lidé by podle Huma na základě těchto zjištění měli přijmout dva jednoduché principy, díky nimž nepodlehnu nástrahám domýšlivosti o přesvědčivosti našich dosavadních poznatků. Prvním je, „*že v předmětu uvažovaném o sobě není nic, co by nám poskytovalo důvod k vyvození závěru, který ho překračuje*“²⁴¹ Druhým pak, „*že dokonce ani po pozorování*

²³⁹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 184

²⁴⁰ Tamtéž, s. 184

²⁴¹ Tamtéž, s. 213

*častého a stálého sdružení předmětů nemáme důvod k vyvození závěru překračujícího předměty, s nimiž jsme doposud měli zkušenost.*²⁴²

4.6 Vědění a pravděpodobnost

V jedné z předcházejících kapitol jsme si vysvětlili nemožnost empirickými důkazy dokázat naprostou jistotu jakéhokoliv poznatku týkající se žitého světa, tak jak to vidíme například v matematice. Naše zkušenost je omezená a pracuje vždy s pouhým výsekem určitých dat. Proto se před námi naskýtá dvojitá povaha lidského poznání. Poznatky, s nimiž pracujeme, pocházejí buď z vědění nebo pravděpodobnosti.²⁴³ Vědění můžeme definovat jako *„evidenci, která vzniká ze srovnání idejí“*²⁴⁴ Pravděpodobnost zahrnuje *„všechny naše úsudky z příčin či účinků“*²⁴⁵ Jedná se o obdobu rozdělení objektů naší mysli na faktické okolnosti a vztahy idejí, tak je Hume prezentuje v později vydaném díle Zkoumání, přičemž faktické okolnosti vycházejí z pravděpodobnosti a vztahy idejí z vědění.

Zaměříme se například na tvrzení, že všichni lidé musí zemřít. Na první pohled nepochybujeme o jeho pravdivosti. Podstatou člověka je vymezený čas na této planetě, o čemž se můžeme kdykoli přesvědčit z čtení úmrtních oznámení na nejbližší tabuli městského či obecního úřadu. Ten, kdo by takové tvrzení označil za pouze pravděpodobné, toho bychom asi označili za pošetilého. Přesto se jedná o tvrzení, které nevyhází čistě ze srovnávání idejí, ale je doprovázeno zkušeností. Proto Hume navrhuje, že je vhodnější rozlišovat místo dvou, raději tři druhů lidského poznání, a sice *„poznání z vědění, z důkazů a z pravděpodobností. Vědění rozumím jistotu, která vzniká ze srovnávání idejí. Důkazy rozumím ty argumenty, které pramení ze vztahu příčiny a účinku a stojí mimo jakoukoliv pochybnost a nejistotu. Pravděpodobnostní evidenci, kterou stále provází nejistota.“*²⁴⁶

Při čtení Pojednání můžeme mít často ambivalentní pocit ohledně toho, zda se autor pokouší kauzalitu definovat jako jev vzešlý z činnosti naší mysli nebo jako něco, co ji samotnou přesahuje a nachází se někde „tam venku“, ve světě, bez nutnosti ji zpracovávat vědomím. Větší část textu odpovídá spíše prvnímu přesvědčení, můžeme se však setkat i s opačnými

²⁴² HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 214

²⁴³ Tamtéž, s. 198

²⁴⁴ Tamtéž, s. 198

²⁴⁵ Tamtéž, s. 198

²⁴⁶ Tamtéž, s. 199

tendencemi, například v kapitole O pravděpodobnosti příčin.²⁴⁷ Zde Hume dává příklad nevzdělaného člověka, který si představuje, že nejistota dějů je dána nejistotě příčin. A tak, když má před sebou dvoje hodiny vypadající na první pohled stejně, a jedni z nich se rozbijí, kdežto druhé fungují bez problémů, jednoduše předpokládá, že občas se nějaké hodiny rozbijí a jiné fungují. Svět takto funguje, nelze ho přímo předpovídat, někdy se věci stanou, jindy ne. Hodinář však dokáže určit příčinu, proč tomu tak je. V jedněch se například usadil prach, který zastavil pohyb ozubeného kolečka.²⁴⁸

„Filosofové pozorují, že téměř v každé části přírody je obsažena obrovská rozmanitost mechanismů a principů, které jsou skryty, jelikož jsou malé nebo nedostupné, kvůli čemuž mají přinejmenším za možné, že protiklad dějů neplyne z nespolehlivosti příčiny, nýbrž z utajeného působení protikladných příčin“²⁴⁹ Z této citace můžeme nabýt dojmu, že Hume přece jen věří v nějakou „objektivní“ realitu, jejímuž poznání se při pečlivém zkoumání můžeme přiblížit. Proto by nás čistě skeptické čtení jeho díla mohlo vést k mylným závěrům o jeho skutečných intencích.

4.7 Idea nutného spojení

Pro pochopení kauzality je zcela zásadní analyzovat ideu nutného spojení, protože právě ona odděluje jevy, které považujeme za nahodilé od těch, jež se nám jeví jako na sobě závislé na základě příčiny a účinku. Jakákoliv idea objevující se v naší mysli musí vycházet z impresí, tedy ze zkušenosti. Nikdy však nemůžeme být přímými svědky imprese nutného spojení. Narážíme pouze na od sebe časově a prostorově oddělené události, jímž teprve činností naší mysli připisujeme nutné spojení. Nikdy nemůžeme vnímat přímo spojení mezi příčinou a účinkem. Nutnost je tak něco, co existuje v mysli, nikoliv v objektech.²⁵⁰ A tak, když pozorujeme náraz dvou kulečnickových koulí, jsme svědky pouze toho, jak se jedna z nich pohybuje k druhé, jež se posléze rozpohybuje.²⁵¹

²⁴⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 206

²⁴⁸ Tamtéž, s. 207

²⁴⁹ Tamtéž, s. 206

²⁵⁰ DUCASSE, Curt John. Critique of Hume's conception of causality. 1966. Journal of Philosophy 63 (6):141-148. ISBN 0022-362X, s. 142

²⁵¹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 240

V tomto případě je pohyb první z koulí chápan jako „příčina“ a následný pohyb koule druhé jako „účinek“. Obě tyto události jsou však od sebe oddělené a nijak se neovlivňují, přesto z nich čerpáme víru o nutnosti nějakých ustálených fyzikálních zákonitostí, podle nichž se řídí. *„Zkušenost nám nikdy neposkytuje vhled do niterné struktury či působícího principu předmětů, nýbrž pouze navyká mysl k přechodu od jednoho k druhému.“*²⁵²

*„Stále sdružení libovolných předmětů a nenarušená podobnost jejich vztahů následnosti a souměznosti tedy v žádném předmětu ani neobjevuje, ani nevytváří nic nového. Přesto z této podobnosti pocházejí ideje nutnosti síly a působnosti. Tyto ideje tedy nereprezentují nic, co patří anebo by mohlo patřit ke stále sdruženým předmětům“*²⁵³

Co tedy vede naši mysl k tomu, že na základě pozorování obdobných události je takřka nucena k tomu, aby došla k závěrům o obecných pravidlech, jimiž se mají řídit? Souhrn jednotlivých impresí v paměti nemůže sám o sobě vytvořit novou ideju. Musí se zde proto nacházet nějaká vnitřní imprese čili imprese z reflexe, která to umožní. Tou je „pocit“, který získáváme, když dovozujeme účinek z příčiny. Jestliže spolehlivě předpovíme, že černá koule se bude pohybovat po nárazu koule bílé, tak tento přechod v mysli – z impresie příčiny k víře, že účinek ji bude následovat – nechává vystávat impresi nutného spojení.²⁵⁴

Pokud v přírodě existuje nutné spojení mezi příčinami a jejich účinky, nemáme k němu přímý přístup. Zdrojem ideje nutného spojení se ukazuje naše vlastní mentální aktivita, nikoliv samotné jevy, s nimiž přicházíme do kontaktu. Nutnost se tak zdá být produktem naší vlastní mysli. Bez ohledu na to, co si myslíme, že děláme, když o hovoříme o kauzálních spojeních, nevztahujeme se k na mysli nezávislé nutnosti.²⁵⁵

Barry Stroud si položil zajímavou otázku, týkající se toho, co přináší idea nutného spojení k porozumění světa kolem nás. K tomu, aby na to mohl odpovědět, představuje nám hypotetickou bytost, jejíž mysl funguje stejně tak jako naše, až na jeden podstatný rozdíl. Nenachází se v ní idea nutného spojení.

²⁵² HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 245

²⁵³ Tamtéž, s. 240

²⁵⁴ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 9

²⁵⁵ Tamtéž, s. 1

Zmíněný autor se domnívá, že takováto bytost by byla schopna stejně dobře očekávat budoucí jevy, a to na základě předchozích zkušeností. Lišila by se akorát tím, že by neměla víru v to, že si některé věci musí nutně stát nebo, že dva jevy jsou na sebe nutně vázané. Zapojení této ideje nemusí být nic jiného než prázdným rituálem naší mysli, bez níž bychom se bez problému mohli obejít.²⁵⁶

Se zajímavou kritikou Humova epistemologického přístupu přišla autorka Elisabeth Anscombe, podle níž není při svém zkoumání kauzálního spojení skotský autor dostatečně důsledný a ve snaze popřít možnost ve zkušenosti nalézt vztah příčiny a následku, nevědomky přijímá předpoklady, které se na tomto vztahu zakládají.²⁵⁷ Vraťme se ke kulečnickovému stolu. Jestliže bychom kauzalitu nebrali v potaz, viděli bychom pouze množství barevných skvrn na zeleném pozadí, které různě mění v čase svoji polohu. Nic víc. Jak oddělenost jednotlivých předmětů, jejich identita se sebou samými, pohyb po přímé dráze nebo idea střetu jsou odvozené od schopnosti naší mysli tyto jevy spojit a vytvořit z nich ucelený vjem právě na základě kauzálního spojení. Ten tedy přichází do hry ještě před samotným střetem kulečnickových koulí. Bez něho bychom byli naprosto bezradní a dezorientovaní. Paradoxně řečeno, abychom mohli popřít zkušenostní povahu kauzálních vztahů, musíme z ní nejdříve sami vycházet. Chtěl-li by být autor důsledný, musel by uznat, že není možné mít jakoukoliv smysluplnou zkušenost bez přispění ideje kauzálního působení.

Na tomto místě bych rád uvedl svou vlastní úvahu, jež rozvíjí předcházející argument a posouvá ho o další úroveň. Právě zde je pro ni prostor, protože je čtenář již obeznámen s teorií idejí, filosofickými vztahy a idejí nutného spojení. Zapotřebí je však přece jen začít trochu zešíroka. Hume vychází z představy, že „*to, co nazýváme myslí, není nic než kupou či souborem různých perpcí, kterou spojují určité vztahy a kterou mylně pokládáme za dokonale jednouchou a identickou.*“²⁵⁸ Náš svět není tvořen primárně reálně existujícími předměty, nýbrž perpcemi – tedy jednotlivými a rozlišitelnými kousky zkušenosti, které jsou vzájemně provázané na základě principů asociace.

²⁵⁶ READ, Rubert. *The New Hume Debate*. Routledge. 2001. ISBN 978-0415399753, s. 229

²⁵⁷ ANSCOMBE, G. E. M. „Causality and Determination“. In: ed. by Michael Tooley Ernest Soza. Archie, s. 8

²⁵⁸ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 283*

Prvně se vyskytnuvší percepce nazýváme impresí. Vidíme-li poprvé auto, nemůžeme vědět, o jaký předmět se jedná a jaká je jeho funkce. Když to však zjistíme, můžeme o tomto předmětu volně přemýšlet, aniž bychom ho nutně museli mít před sebou. V tu danou chvíli pracujeme s idejí auta.

Na základě principu kopírování již víme, že ideje jsou méně živými kopiemi impresí, a že nelze mít ideu něčeho, co by nebylo složeno z dříve pojatých impresí. Pokud bychom byli barvoslepí, sice bychom mohli hovořit o různých barvách, avšak to by postrádalo význam, protože nemáme jejich ideu. Aniž by to Hume explicitně přiznal, impresie je v podstatě příčinou ideje, která je tak jejím účinkem. Veškerá naše zkušenost je tak odvislá od kauzálního vztahu mezi těmito dvěma druhy percepce, který závisí na nutném spojení. Když si však Hume položil otázku, zda vše existující musí mít nutně příčinu své vlastní existence, odpověděl, že to nelze dokázat induktivně ani demonstrativně. A to z toho důvodu, že naše představivost je schopna si představit příčinu a účinek jakožto oddělené ideje. Vztáhneme-li tento argument na epistemologické předpoklady, z nichž autor vychází, docházíme k překvapivému paradoxu. Pokud by měl v tomto bodě pravdu, znamenalo by to, že si dokážeme představit situaci, kdy máme konkrétní ideu, aniž bychom měli její vlastní impresi, což je v přímém rozporu s teorií idejí.

Tady však naše putování ještě nezastavíme. Odvážím se vstoupit na tenký led a pokusím se kriticky zhodnotit Humeovu základní tezi o tom, že příčinnost je pouze následkem zvykového přechodu vyplývajícího z pozorování stálého sdružení stejných či obdobných předmětů. Tvrdím, že se v tom mýlí a následujících řádcích představím několik argumentů, jež mě napadaly při četbě jeho díla. Jsem si při tom vědom spekulativnosti svého snažení a dost možná naivity, s kterou k celé této problematice přistupuji. Budu postupovat tak, že nejdříve uvedu citát ze Zkoumání, který stručně shrnuje podstatu Humova učení a následně ji doplním kritickými poznámkami.

„Každá idea je kopií nějaké předcházející impresie či pocitu. Můžeme si být jisti, že kde nenacházíme žádnou impresi, tam není žádná idea. Ve všech jednotlivých případech působení těles nebo mysli není nic, co by způsobovalo impresi síly či nutného spojení a co by tedy mohlo navodit jejich ideu. Avšak když se setkáme s množstvím obdobných případů a stejný předmět je vždy následován stejnou událostí, pak začínáme užívat představu příčiny a spojení. Tehdy zakoušíme nový pocit či impresi, totiž zvykové spojení v myšlenkách nebo obraznosti mezi určitým předmětem a tím, co jej obvykle provází. Tento pocit je pak originálem, z něhož pochází naše hledaná idea.“²⁵⁹

Zde nás bude zajímat především druhá věta, tedy, že *„ve všech jednotlivých případech působení těles nebo mysli není nic, co by způsobovalo impresi síly či nutného spojení a co by tedy mohlo navodit jejich ideu“²⁶⁰* Z té vyplývá, že ideu nutného spojení nelze vyvodit ani z pozorování jednotlivých předmětů ani ze samotných obsahů naší mysli. Nezpochybňují první tezi, tedy, že v samotných předmětech nemůžeme nalézt kauzální působení, nýbrž druhou, totiž, že by v případech působení mysli nelze vystopovat impresi nutného spojení.

Již nám je známo, že aby naše mysl mohla pracovat s percepce potřebuje k tomu paměť. Tedy oblast, v níž jsou obsahy naší mysli uloženy a odkud je lze následně vyvolat. Bez ní by námi percepce jen procházely, aniž bychom je mohli zachytit. Z toho vyplývá, že paměť je nutným předpokladem k jakémukoli dalšímu zpracování impresí a idejí. S tím vším by nejspíš skotský empirik zatím souhlasil. Zdá se mi, že paměti přisuzuje čistě pasivní úlohu, rozumí ji jako uložení vjemů, z níž můžeme přivádět k životu vzpomínky, popřípadě s nimi pracovat dále za pomoci obraznosti. Jenže přechod mezi dříve uloženou vzpomínkou a jejím následným vyvoláním v mysli se mi jeví jako aktivní úkon, který zůstává v Humeově zkoumání neproblematizován, a to z toho důvodu, že podceňuje jeho význam. (Tím nemám na mysli, že bychom vědomě na její činnosti měli účast, nýbrž že ona sama nejenže uchovává vjemy, ale také je musí zpracovat) To lze ilustrovat na tom, že se jí ve Zkoumání i Pojednání věnuje jen velmi povrchně a zkratkovitě v několika málo odstavcích.

²⁵⁹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 115

²⁶⁰ Tamtéž, s. 115

Přestože je pro něho **vztah** mezi idejemi zásadním pojmem, v němž vidí základ veškerého našeho uvažování, tak tu jeden zcela zásadní přehlíží. A to vztah mezi uloženou a vyvolanou vzpomínkou. Tuto prezíravost lze pozorovat na další větě ze zmíněného citátu, kde hovoří o tom, že „*když se setkáme s množstvím obdobných případů a stejný předmět je vždy následován stejnou událostí, pak začínáme užívat představu příčiny a spojení*“²⁶¹ Kauzalitě přisuzuje význam až v momentě, kdy máme soubor obdobných případů uložených v paměti. Skrývá se nám tu nevyřčený předpoklad o čistě instrumentální povaze paměti, jejíž jedinou úlohou je zaznamenávat vjemy. Kdyby tomu tak bylo, jak je možné, že lze hovořit o obdobných případech? Jak paměť sama může dojít k závěru, že jsou si některé případy podobné? Aby tak mohla činit, musela by se řídit jistými principy, na základě nich by minimálně byla schopna od sebe rozlišit události, které jsou si podobné od těch, kterým tato vlastnost chybí. Znamenalo by to, že paměť nejenže ukládá vjemy, ale také je musí na základě jistých principů zpracovávat. Tyto principy by pak předcházely jakékoliv zkušenosti, protože by teprve umožňovaly zkušenost mít. Právě v tom vidím aktivní roli paměti.

Představme si dítě, kterému poprvé spadne fotbalový míč na zem. Všimne si toho, že se po nárazu odrazí. Jestliže tak učiní po několikáté, uvědomí si, že se mezi pádem a odrazem nachází vztah příčiny a účinku. Označme pád písmenem A (příčina) a odraz jako B (účinek). A1 (první případ pádu) vede k B1 (prvnímu případu odrazu), A2 vede k B2, A3 vede k B3 atd. Vztah mezi A1, A2, A3 má podobu podobnosti. Občas padne míč z vyšší výšky, jindy z menší, ale vždy se odrazí. Tyto události jsou tak obdobné. Stejně tak i vztah mezi B1, B2, B3 spočívá v podobnosti. Nabízí se nám však otázka – proč si toho to dítě všimlo? Jeho mysl je přece zahlcena v ten daný moment stovkami dalších impresí. Jeho matka na něho mluví z vedlejší místnosti, v televizi běží akční film, z okna vidí padající kapky deště atd. Proč z těchto všech impresí je vybrána zrovna tato konkrétní a následně srovnávána s těmi, které ji jsou podobné? Mysl musí pracovat na principu výběrovosti, když některým vjemům přiřazuje důležitost a jiným nevěnuje pozornost. Pokud by tomu tak nebylo, nikdy bychom nedošli k závěru, že jsou si některé události podobné a odvíjejí se od určitých zákonitostí.

²⁶¹ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 115

Na základě uvedeného příkladu se mi zdá zřejmé, že jsme uzpůsobeni k tomu, aby naše mysl aktivně ve světě vyhledávala příčinnost, nikoliv, že se jen uzpůsobuje tomu, že na základě zkušenosti s pravidelně se opakujícími jevy teprve příčinnost zaznamenává. Idea kauzality by tak předcházela zkušenost.

Pokusím se dokázat kauzální charakter našeho před-zkušenostního (a-priori) myšlení ještě u jiného příkladu. Nacházíme se ve světě podobný tomu našemu, akorát nad ním získala moc všemocná bytost, která učiní všechny jevy čistě nahodilé. Ať se snažíme sebevíc, nedokážeme v něm nalézt jakékoliv pravidla, podle níž by se předměty chovaly. A tak, když upustíme míč na zem, tak se poprvé odrazí, podruhé zůstane ležet, potřetí levituje. Stejně tak je tomu u všeho, s čím přicházíme do kontaktu. Všemocná bytost však nemůže mít kontrolu nad jedinou věcí, a tou je naše myšlení. To funguje stejně, jako v našem běžném světě. Pokud vezmeme vážně dříve popsaný **princip kopírování**, z něhož vyplývá, že vztah mezi impresí a idejí má kauzální charakter, tak bychom i v tomto chaotickém světě našli vztah příčinnosti, aniž by vyplýval ze zkušenosti samotné. A to z toho důvodu, že jev, který se poprvé objevil v našem vědomí jako impresie může být následně vyvolán jako ideje, a tak se mezi nimi nachází vztah příčiny a účinku, který je odvislý čistě od způsobu, jakým funguje naše mysl.

Na těchto dvou příkladech jsem chtěl alespoň naznačit, že aby bylo možné vytvořit jakoukoli smysluplnou teorii lidského poznání či dokonce lidské přirozenosti, tak jak se o to pokouší autor, nakonec se nevyhneme tezí, jež závisí na příčinnosti. Hume se neostýchá ji přiznat obrovský podíl na našem poznání, domnívám se však, že stále zůstává na půl cesty. Pokud by věnoval více prostoru svým předpokladům, nezbývalo by mu než uznat, že bez ní neučiníme doslova i metaforicky ani krok.

4.7.1 Současné interpretace Humova pojetí ideje nutného spojení

V současné debatě o Humově pojetí ideje nutného spojení na sebe narážejí tři názorové proudy, v rámci nichž se badatelé dohadují o tom, jak autor pojímal ideu nutného spojení. V krátkosti si všechny z nich představíme.²⁶²

²⁶² KÁROLY, Tomáš. Tri interpretácie Humovej teórie príčinnosti a problém falošných príčin (Three Interpretations of Hume's Theory of Causation and the Problem of Spurious Causes). Ostium [online]. 2015, 11(4) [cit. 2020-03-11]. ISSN 13366556

1) Tradiční teorie: podle ní Hume přímo odmítal nějakou sílu ve světě, která by zprostředkovala spojení příčin s jejich účinky. Nutné spojení se tak nenachází v předmětech samých. V tomto případě tak lze také hovořit o **redukcionismu**, podle něhož kauzalita v předmětech spočívá pouze v časové předchůdnosti příčiny před účinkem, časově-prostorové souměznosti a stálém sdružení. Za těmito vztahy nic dalšího nalézt nelze. Je odmítán samotný ontologický status nutného spojení mezi příčinou a účinkem. Fakticky to znamená, že není v našich silách odlišit kauzální vztahy od nahodilých následností. Nedává ani smysl je od sebe oddělovat. Oporu má tento náhled například v úryvku ze Zkoumání: „*Ukazuje se, že v jednotlivých případech působení těles nemůžeme nikdy ani při nejbedlivějším pátrání odhalit nic než to, že jedna událost následuje po druhé. Nejsme schopni pochopit žádnou sílu či moc, kterou působí příčina, ani žádné spojení mezi a jejím předpokládaným účinkem.*“²⁶³

2) Projektivistická teorie: souhlasí s tradiční teorií v tom, že příčinnost lze pozorovat na základě výše zmíněných třech vztahů. Na rozdíl od ní však neodmítá relevantnost ideje nutného spojení pro porozumění kauzality, ale považuje ji spíše za dodatečný komponent, jež vkládáme do světa my, a díky němuž mu také můžeme porozumět. Jaký je však zdroj tohoto komponentu? Ideu nutného spojení získáváme z pravidelně sdružených událostí, přičemž jsme následkem toho schopni vyvozovat z pozorovaného jevu něco, co po něm bude následovat, co však zatím zůstává našim smyslům skryto. Mysl má tedy schopnost vytvářet něco nového. A právě tuto mentální operaci nazývá Barry Stroud „projektování“. Tuto mentální projekci vkládáme do předmětů my sami a tím ji následně považujeme za externí, objektivně existující.²⁶⁴

K podpoře tohoto přístupu lze použít citát z Pojednání: „*Nutnost... je tedy pouze vnitřní impresí mysli čili nucením k tomu, abychom naše myšlenky přenášeli z jednoho předmětu na druhý.*“²⁶⁵

3) Skeptický realismus: vychází z přesvědčení, že Hume věřil v existenci skutečných sil v pozadí kauzálních interferencí (v tomto ohledu je realistou ohledně existence nutného spojení), avšak jejich povahu podle něho nemůžeme nikdy skutečně poznat (zde zůstává skeptikem ohledně jejich poznatelnosti). Ta nám zůstává utajená, přesto však můžeme věřit,

²⁶³ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 111

²⁶⁴ READ, Rubert. The New Hume Debate. Routledge. 2001. ISBN 978-0415399753, s. 21

²⁶⁵ HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0, s. 111

že má reálnou existenci. Známa je v tomto ohledu inspirace Newtonem, který teorii gravitace vybudoval na existenci skrytých sil, jejichž původ nám zůstává skryt. Podle Newtona lze vnímat pouze účinky gravitačních sil, nikoliv však síly samotné. Obdobné je to u Huma. Tělesa se chovají určitým způsobem, protože na ně působí síly, námi nepozorované. Víme, že existují, avšak jejich podstatu neznáme.

Abychom přehledně porozuměli rozdílu mezi těmito přístupy, poslouží nám k tomu porovnání dvou výroků:²⁶⁶

(1) Všechny jevy A jsou následovány jevy B

(2) Všechny jevy A jsou příčinami jevů B

Podle tradiční teorie mezi těmito dvěma výroky není smysluplný rozdíl a snahu je od sebe vymezit považuje za zbytečné. Projektivistická teorie pracuje s tím, že v předmětech samých pozorovat příčinnost jevů sice nelze, avšak naši myslí jsme schopni pomocí uvažování s vysokou přesností rozlišit mezi jevy, které následují za sebou čistě nahodile, a jež mezi sebou mají nutné spojení. Zastánci skeptického realismu věří, že je mezi těmito výroky fundamentální rozdíl, protože kauzalita a následnost jsou dva různé fenomény. Sice první ze zmíněných nelze dokázat, je však rozumné předpokládat reálnost jeho existence přímo v předmětech samých.

4.8 Dvojí definice příčiny a účinku

Hume předkládá dvě definice příčiny. První z nich vychází z něčeho, co bychom mohli nazvat objektivní přístup. V druhé definici je naopak znát subjektivní hledisko.²⁶⁷ Můžeme se také setkat s interpretací, podle níž se první snaží zachytit ontologickou podstatu kauzality, kdežto druhá její psychologický aspekt.²⁶⁸

1) objektivní (ontologická): „*Příčinu můžeme definovat jako předmět předcházející jiný předmět a soumězný s ním, přičemž všechny předměty, jež se podobají prvému, se nalézají v podobných vztazích předchůdnosti a souměznosti s předměty, které se podobají druhému.*“²⁶⁹

²⁶⁶ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 147

²⁶⁷ DUCASSE, Curt John. Critique of Hume's conception of causality. 1966. Journal of Philosophy 63 (6):141-148. ISBN 0022-362X, s. 142

²⁶⁸ LEE, Archie. Hume's Considered View on Causality. Greenwood. 2005, s. 1

²⁶⁹ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 246

2) subjektivní (psychologická): „*Příčina je předmět předcházející jiný předmět, soumězný s ním a spojený s ním takovým způsobem, že idea jednoho nutí vytvořit si živější ideu druhého*“²⁷⁰

Objevuje se nám tu tedy dvojí povaha kauzality. Buď ji můžeme rozumět jako vztahu mezi předměty nebo jako schopnost naší mysli teprve mezi předměty spojení nalézat, ať se již se v nich samých nachází či nikoliv. Skotský autor se odmítá vážněji zabývat prvně zmíněnému, protože by tím zabíhal do metafyzických debat, které se mu z podstaty jeho učení příčí. A tak místo toho, aby se ptal na to „Jaká je podstata kauzálního spojení?“, ho zajímá „Jaký je původ ideje kauzality?“²⁷¹

S podivem zjišťujeme, že se v první definici se neobjevuje zmínka o nutném spojení jakožto jednoho z aspektů příčinnosti, přestože mu Hume věnuje desítky stran v Pojednání. Nabízí se zde otázka, proč věnoval tolik úsilí k nalezení zdroje této ideje, aniž ji použil při definici kauzality. Jedním z možných vysvětlení může být to, že hledání původu této ideje mělo čistě negativní důvod: ukázat, že na ni samotné je něco nevěrohodného či nekonzistentního, takže bychom se ji měli vyhnout, abychom udrželi jasnost a srozumitelnost při snaze postihnout vztah mezi příčinou a účinkem.²⁷²

Dalším vysvětlením může být, že Hume redukuje ideu nutného spojení na ideu stálého sdružení. Tvzení o tom, že jev A je nutně spojen s jevem B vy znamená totéž, jakože jev A je stále sdružen s jevem B.²⁷³ Beebe Helen se domnívá, že ani jedno z těchto vysvětlení není věrohodné. Podle ní slouží zmíněná definice k tomu, aby nám naznačila dva způsoby, jakými docházíme k vytváření kauzálních soudů místo toho, aby specifikovala obsah těchto soudů samotných.²⁷⁴

K čemu je však vůbec zapotřebí dvojitým způsobem definovat kauzalitu? Můžeme k tomu přistoupit tak, že se vlastně jedná o dvě různé cesty, jimiž docházíme k soudům o příčinných vazbách mezi jevy. Představme si jedince S, kterému je důvěryhodnou osobou řečeno, že jevy A byly vždy následovány jevy B. Jedinec S nebude v pozici, aby k tomuto

²⁷⁰ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5, s. 246

²⁷¹ LEE, Archie. Hume's Considered View on Causality. Greenwood. 2005, s. 4

²⁷² BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, str. 114

²⁷³ Tamtéž, s. 114

²⁷⁴ Tamtéž, s. 114

poznání došel způsobem, jež známe z druhé definice. Tedy on sám nebyl svědkem stálého sdružení jevů A s jevy B, v jeho mysli se mezi nimi nevytvořil přirozený přechod. Přesto k tomuto tvrzení bude přistupovat tak, jako by tomu tak bylo, protože si v minulosti na tento přechod zvykl. Může tak učinit právě proto, že předpokládá objektivní charakteristiky kauzálního působení, jež vychází z první definice.²⁷⁵ V první definici jsou popsány podmínky, za nichž jedinec může považovat dvě libovolné ideje za kauzálně propojené, druhá definice popisuje způsob, jakým dochází k víře o tomto propojení.²⁷⁶ S ohledem na epistemologická východiska Humova učení se mi zdá, že první definice popisuje kauzalitu jakožto vztah filosofický, kdežto druhá jako vztah přirozený.

Kauzalita tvoří základ veškerého uvažování o faktických okolnostech (tedy o všem empirickém – vycházejícím ze zkušenosti). Avšak toto uvažování probíhá na různých úrovních složitosti. Na jedné straně kauzální působení znají i malé děti nebo zvířata, když se například vyhýbají ohni, protože jim dříve ublížil. Na straně druhé slouží k velmi sofistikovaným a náročným vědeckým hypotézám týkající se povahy vesmíru. Pokud bychom tedy přistoupili na zjednodušené pojetí toho, co Hume říká, tedy, že příčinnost je otázkou zvyku, pak bychom lehce mohli nabýt dojmu, že se jedná vlastně o něco banálního a iracionálního, což však autor jistě neměl na mysli.

²⁷⁵ BEEBEE, Helen. Hume on causation. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600, s. 115

²⁷⁶ Tamtéž, s. 116

Závěr

Myslím si, že geniálnost Humova ducha můžeme stěží přecenit. Historie nám tak originálních a důsledných myslitelů přinesla nemnoho. O jeho velikosti svědčí i to, že i dnes věnují někteří lidé drahocenné roky svého života, aby porozuměli jeho teoriím. I právě díky nim mohla vzniknout tato diplomová práce. V ní jsem si dal za cíl vysvětlit základní koncepty týkající se pojetí kauzality v díle Davida Huma. Stále jsem se musel potýkat s tím, abych se nenechal některou z jeho myšlenek příliš unést, a tak opomenul ty další, stejně podstatné pro naše bádání.

Usiloval jsem co nejvíce o to, aby byl tento text srozumitelný a pochopitelný i pro ty, kteří se zatím s Humem nesešli. Zdá se mi, že v českém prostředí se mu příliš velká pozornost nevěnuje. Což je na jedné straně škoda, protože nebylo příliš podkladů v našem jazyce, které by byly použitelné, na druhé straně mě to alespoň donutilo bádát v anglicky psaných odborných knihách a článkách. Díky tomu jsem na světlo světa mohl možná poprvé v češtině přinést některé podstatné postřehy, které k této tématice mají zahraniční autoři.

Kriticky hodnotím, že se mi i přes mnohé snahy nepodařilo udržet systematickosti této práce, tak jak bych si přál. Logická návaznost některých kapitol nemusí být tak zřejmá a některé myšlenky se opakují. Nerad bych za to někoho vinil, kromě sebe samého, přesto se mi zdá, že tento rys se prolíná celým dílem skotského autora a bohužel z velké části i jeho komentátorů, kterým se také daří jen velmi těžce udržet nějaký pevný rámec pro jeho způsob bádání. Nepodařilo se mi tak vyjít z tohoto bludného kruhu.

Stále se vedou debaty o to, co Hume chtěl ve svých textech o kauzalitě, tedy o vztahu mezi příčinou a účinkem, vlastně říct. Jestli se domníval, že je to pouhý zvykový přechod, který je produkován naší myslí či snad se nachází v předmětech samých, avšak my k němu nemáme přímý přístup. Po přečtení jeho originálních textů i mnoha odborných komentářů, se mi zda, že se na to dá nadneseně říci, že o ni psal tak, jak se zrovna vyspal. V závěrečných několika odstavcích popíši svůj náhled na to, co Hume vším svým psaním o tomto tématu vlastně chtěl říct.

Hume byl v první řadě skeptikem. Byl zklamán tím, jak mnozí filosofové budují své složité myšlenkové systémy bez ohledu na to, zda jejich snažení má podklad v něčem reálném. Vadilo mu, že používají pojmy, které jsou vágně definované nebo jejich definice neodpovídá ničemu, s čím se můžeme setkat ve světě. Usiloval o to rozbít všechny koncepty, jež si sice kladou ušlechtilé cíle, ale lidské poznání k nim nemá přístup. Zdá se mi, že v důsledku více ničil, než budoval. Staral se o to, aby důkladně kritizoval přijaté modely týkající se času, prostoru, substanciality či právě kauzality, avšak když k nim samotným má sám něco říct, zůstává na půl cesty. Je však nutné dodat, že si to sám uvědomuje a přiznává se k tomu.

Zdá se mi, že Hume nezpochybňoval, že žijeme ve světě, který se odvíjí od kauzálních sil mezi předměty a jevy. Jenže k tomuto světu „o sobě“, jak by řekl Kant, nemáme přímý přístup. Jsme svázáni tím, co nám umožňují poznat smysly a následným zpracováním mysl. Na základě toho je naše poznání vždy nedokonalé a často chybné. Naše domnění, že spolu ve světě něco souvisí na základě kauzální interference, tak můžeme odvodit jen tím, že máme zkušenost se stálým sdružením předmětů v prostoru a času. Tuto vlastnost však sdílíme například i se zvířaty, a to nám umožňuje nahlédnout na animální stránku našeho poznání. Rádi bychom věřili, že je založeno na rozumových úvahách, a těžko se smiřujeme s tím, že jde povětšinou jen o naučený zvykový přechod pocházející z pozorování našim smyslovým aparátem. Právě tento poznatek se mi zdá na tom všem nejvíce udivující a inspirující.

Seznam použité literatury

- ALLISON, Henry. *Whatever Begins to Exist Must Have a Cause of Existence*. In: Philosophy and Phenomenological Research. 76(3):525-546; Blackwell Publishing, 2008. Language: English, Databáze: JSTOR Journals
- ANSCOMBE, G. E. M. "Causality and Determination". In: ed. by Michael Tooley Ernest Soza. Archie
- ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Překlad Filip Karfik. Vydání první. Praha: OIKOYMENH, 2015- . svazků. Oikúmené. Malá řada; svazek 17. ISBN 978-80-7298-209-7
- BAIER, Annette. *The pursuits of philosophy: an introduction to the life and thought of David Hume* / Annette C. Baier. 2011. ISBN 9780674061682
- BEEBEE, Helen. *Hume on causation*. Routledge, Abingdon. 2006. ISBN 9780203966600
- BERKELEY, George. *Pojednání o základech lidského poznání*. Překlad Jan Brdčíčko. Vyd. 2., v Nakl. Svoboda 1. Praha: Svoboda, 1995. 172 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0479-6
- BLECHA, Ivan. *Filosofie*. 4., opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 279 s. ISBN 80-7182-147-0
- DEMJANČUK, Nikolaj. *Obraz vědy ve filosofii 20. století*. První vydání. Praha: Epoque, 2019. 299 stran. ISBN 978-80-7557-231-8
- DÉMUTH, Andrej et al. *Rozpravy o Humovej filozofii*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2013. 162 s. Schola philosophica Tyrnaviensis; 6. ISBN 978-80-89488-10-0
- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia = Meditace o první filosofii*. Překlad Petr Glombíček a Tomáš Marvan. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. 127 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 35. ISBN 978-80-7298-202-8
- DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Překlad Věra Szathmáryová-Vlčková. 3. vyd., v nakl. Svoboda 1. Praha: Svoboda, 1992. 67 s. ISBN 80-205-0216-5
- DUCASSE, Curt John. *Critique of Hume's conception of causality*. 1966. Journal of Philosophy 63 (6):141-148. ISBN 0022-362X
- FAJKUS, Břetislav. *Filosofie a metodologie vědy: vývoj, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005. 339 s. ISBN 80-200-1304-0
- HUME, David a JANOUŠEK, Hynek, ed. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1, Rozum*. Překlad Hynek Janoušek. Vydání první. Praha: Togga, 2015. 455 stran. Noema; 1. svazek. ISBN 978-80-7476-094-5
- HUME, David, „Výtah z *Treatisu*.“ Překl. H. Janoušek. Reflexe, roč. 38, 2010
- HUME, David. *My own life*. 4. London: Cosimo Classics, 2015. ISBN 1616409606
- HUME, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Překlad Josef Moural. Vyd. v tomto překl. 1. Praha: Svoboda, 1996. 235 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0521-0
- HYNEK Janoušek, ZAHAVI Dan. *Husserl on Hume*, 2019. British Journal for the History of Philosophy, DOI: 10.1080/09608788.2019.1678457

- KÁROLY, Tomáš. *Tri interpretácie Humovej teórie príčinnosti a problém falošných príčin* (Three Interpretations of Hume's Theory of Causation and the Problem of Spurious Causes). Ostium [online]. 2015, 11(4) [cit. 2020-03-11]. ISSN 13366556
- KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou: od Homéra po Descarta*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 471 s. Galileo; sv. 36. ISBN 978-80-200-1789-5
- LAMPRECHT, Sterling. *Empiricism and epistemology in David Hume*. Studies in the History of Ideas. 1925
- LEE, Archie. *Hume's Considered View on Causality*. Greenwood. 2005
- LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*. Překlad Miloš Dokulil. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 767 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 69. ISBN 978-80-7298-304-9
- NOVOTNÝ, Zdeněk. *David Hume a jeho teorie věděni*. Olomouc: Votobia, 1999. 213 s. Velká řada. ISBN 80-7198-366-7
- PASSMORE, John. *Hume's Intentions*. Cambridge: Cambridge University Press 1952
- PHILIPSE, Herman. *Heidegger's philosophy of being: a critical interpretation*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1998. ISBN 978069
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie. II., Novověk*. Praha: Votobia, 1999. 668 s. Velká řada. ISBN 80-7220-064-X 1001197
- READ, Rubert. *The New Hume Debate*. Routledge. 2001. ISBN 978-0415399753
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie. II., Od Newtona po Rousseaua*. Překlad Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. Dějiny filosofie; sv. 9. ISBN 80-7298-109-9
- SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi*. Překlad Jiří Ogrocký. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. Studium. ISBN 80-85947-93-5
- SELBY-BIGGE. *Introduction. In: Hume, D.: Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*: Oxford, Clarendon Press 1977
- SCHMIDINGER, Heinrich. *Úvod do metafyziky*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2012. 455 s. Mathésis; sv. 3. ISBN 978-80-7298-417-6
- SOBOTKA, Milan, ZNOJ, Milan a MOURAL, Josef. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Vyd. 1. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7
- STANISTREET, Paul. *Hume's Scepticism and the Science of Human Nature*. Routledge. 2017. ISBN 9781138272934
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ©2000. 653 s. Studium; sv. 2. ISBN 978-80-7195-206-0
- ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0
- TRAIGER, Saul. *The Blackwell guide to Hume's Treatise*. Blackwell Publishing Ltd. 2006. ISBN 9781405115087
- TVRDÝ, Josef. *Problém skutečnosti u Davida Huma a jeho význam v dějinách filosofie*. Brno: Masarykova universita, Filozofická fakulta, 1925. 90 s. Spisy filozofické fakulty Masarykovy university v Brně